

Gonzaga – Collalto – Fejérváry

I.

Collalto-származású tárgyak Fejérváry Gábor gyűjteményében

Előszó: egy kudarc anatómiája folytatásokban

Ez a tanulmányfolyam¹ azt mutatja be – nem éppen könnyed eleganciával –, ami egy rossznak bizonyult megérzés igazolási kísérleteiből kipörgött. Volt miért arra gondolni ugyanis, hogy a Fejérváry-gyűjtemény egyik hellénisztikus bronzszobrának, amelyet a továbbiakban az egyszerűség kedvéért *Vadászó Nagy Sándor*-nak nevezek, újkori vándorlása akár a 15. század utolsó évtizedeiig, a 15–16. század fordulójáig visszakövethető lehet. Illetve – a szerző szempontjából – utóbb megfordítva: ha hatása kimutatható lenne (lett volna) az itáliai reneszánszban, az akár igazolhatná is, hogy ott volt a mantovai udvarban.

Végző soron – mint majd látni fogjuk – Fejérváry Gábor gyűjteményének 1847-es kéziratos katalógusára² megy vissza az az azóta rendre elismertelt, és a szobor mai őrzési helyén, a British Museumban is nyilvánartartott értesülés, amely szerint a kisbronz Fejérváry előtt egy (közelebről soha meg nem nevezett) „Collalto grófé” volt Bécsben. Mondhatni teljes feledésbe merült azonban, hogy a Collalto örökölték (volna) a Gonzaga-gyűjteményekből, no-

ha ezt címében és előszavában is nyomatékosan hangsúlyozta az az 1845-ben kinyomtatott jegyzék,³ amellyel vevőt kerestek a breitenseei kastélyban található tárgye gyűjtesre. Arra a gyűjteményre tehát, amelyet egy, a ma Bécs XIV. kerületéhez tartozó területen fekvő és a 19. század végén lebontott épületben őriztek, és amely valamivel korábban Collalto-tulajdonban volt, akkoriban azonban már egy Friedrich Simon nevű úr birtokolta.

Végül nem csupán azt nem sikerült kimutatnom, hogy a *Vadászó Nagy Sándor* az ún. Gonzaga-örökséggel került volna Bécsbe, de pillanatnyilag Fejérváry kéziratos katalógusának eredetmegjelölésén kívül (szinte) minden amellel szól, hogy a szobor *nem* fordult meg a (breitenseei) Collalto-gyűjteményben *sem*. Egyelőre bele kell törődnünk, hogy határozottan mindössze annyi állítható: Fejérváry Gáborhoz közvetlenül Joseph Daniel Böhmtől érkezett. (Akárcsak a Fejérváry-gyűjtemény másik legjelentősebb hellénisztikus kisbronz, a ma Münchenben őrzött ún. Loeb-Poseidón.)

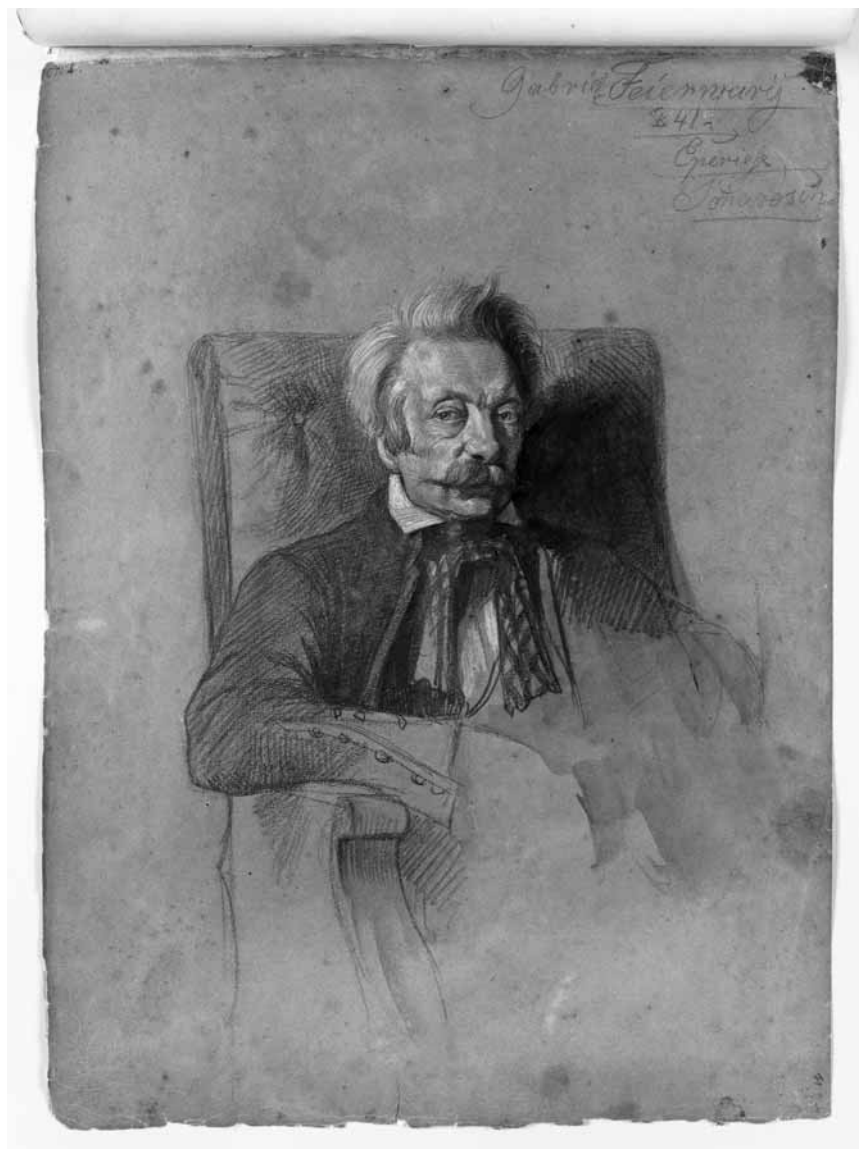
Ennek ellenére talán érdemes előadni, mi szól amellel, hogy mégiscsak létezik a műtárgyak vándorlásának egy olyan útja, amellyel nem számol a Gonzaga-mecenatúra és -tárgygyűjtesek nemzetközi kutatása.⁴ A kérdés vizsgálatában időrendben visszafelé fogunk haladni,

1 A tanulmány az NKFIH K 129362-es számú kutatási programjának támogatásával készült. Sok és sokféle segítségért vagyok hálás Bubryák Orsolyának, Nagy Árpád Miklósnak, Nagyajtai Andornak és Pócs Dánielnek. A görög nevek és szavak magyar írásmódjában Kerényi Károlyt (és így Szilágyi János Györgyöt) követem. A kéziratos források átiratait betűhívek, leszámítva, hogy az eredetiben bármilyen módon jelölt rövidítéseket (*kerek zárójelben*) feloldom és a rövidítés jelzését elhagyom. Az eredetiben bármilyen módon, például macskakörömmel, „detto”-val és ennek rövidítéseivel jelölt ismétlések, illetve az oszlopnevek és hasonló az átiratban {*kapcsos zárójelben*} ki vannak írva. A [szögletes zárójelek] használata a szokásoknak megfelelő. A nyomtatott források idézetei természetesen betűhívek, rövidítéseik visszaadásával együtt. Az idézetekben a kiemelések mindig az eredetiből származnak.

2 *K Fejérváry* [1847]. Vö. alább a bevezetéssel.

3 *K Breitensee* 1845.

4 Az egyetlen általam ismert kivétel: ARLT 2005. 96. A *Diadalmenet* két darabjáról még Mantovában készült festménymásolatot őriznek a grazi Landesmuseum Joanneumban. Provenienciájukról semmit nem tudni. A szóba jöhető lehetőségekről szóló fejezetében Arlt idézi *K Breitensee* 1845 előszavából a „Collalto herceg” Gonzaga-örökségéről szóló mondatot, megállapítva, hogy a katalógusban felsorolt tárgyak között a *Diadalmenet* képek biztosan nem szerepelnek, de megjegyyezve: „[...] bemerkenswert bleibt jedoch, dass sich zumindest Teile der ehemaligen Gonzaga Sammlungen seit des 18. Jahrhunderts offenbar in Österreich im Besitz der Familie Collalto befinden, [...]” (A Gonzaga-örökös Collalto-ág, illetve feje csak a 18. század végén vette át az osztrák majorátust és költözött Velencéből Bécsbe, de erről lásd majd a IV. részben.)

1. **Joseph Bucher:** *Fejérváry Gábor*, Eperjes, 1841
Ceruzarajz lavírozással és fedőfehérrel, Joseph Bucher egyik vázlatkönyvének lapja
Bregenz, Voralberger Landesmuseum

mert a Fejérváry-gyűjtemény kéziratos katalógusa ad egyes darabokról olyan leírást, amely alapján néhányuk azonosítható, s ezek jellegének ismerete némi támaszt nyújt az egyre korábbi összeírások egyre szűkszavúbb tételeinek interpretálásához.

Tanulmányom első részében előbb röviden összefoglalom azokat a tudnivalókat Fejérváry tárgyai provenienciakutatásának forráshelyzetéről, amelyek a továbbiak követéséhez szükségesek. Azután számba vesszük, milyen Collalto-tárgyak származtak Fejérváryhoz saját katalógusa szerint, s hogy mi tudható arról a vásárlásról, amelyet Joseph Daniel Böhm bonyolított le Fejérváry számára a Collalto-együttesből 1837-ben.

A II. részben azzal a darabbal foglalkozom, amelyről annyi kétségtelenné vált, hogy nem az 1837-es vétellel került Fejérváryhoz: a vadászó Nagy Sándor szobrával.

A III. rész szól a Collalto-gyűjteményből Fejérváry által megvett darabok zöméről: húsz 16. századi itáliai majolikaedényről. Mintegy kétharmad részük meglehetősen pontosan meghatározhatónak, fele részük pedig azonosíthatónak bizonyult (noha egyikük mai őrzési helyén sem tartanak számon az 1850-es évek közepe előtti származást). Köztük a korszak legkiemelkedőbb észak-itáliai, elsősorban urbinói műhelyeinek, illetve festőinek olyan művei találhatók, mint például az Isabella d'Este – Francesco Gonzaga, Mantova negyedik őgrófiának özvegye – számára készült készlet két edénye, valamint egy darab az ún. *Ardet aeternum*-készletből, amelynek első tulajdonosai II. Alfonso d'Este ferrarai herceg és harmadik felesége, Margherita Gonzaga voltak.

A IV. részben tárgyalom a végül a breitenseei kastélyba került Collalto-gyűjtemény történetét (tehát nem a hitbizományba tartozó tárgyakét és nem a képtárét)⁵ – már amennyire tudom. Ott közlöm majd azt a német nyelvű kéziratos jegyzéket is, amely a legteljesebb a jelenleg általam ismert, még a Collaltók birtoklása idején keletkezett listák közül.⁶ Ennek tételeihez hozzáírtam a 19. század eleji vásárlási adatokat, hiszen amelyik tárgy

megnyugtatóan összekapcsolható egy ilyenel, az biztosan nem tartozhat az ún. Gonzaga-örökségbe.

S végül a V. rész szól majd arról, hogy a breitenseei tárgyak visszakövethetőek-e a Gonzaga család tagjainak tulajdonában (s ha egyáltalán, melyik meddig, és melyik hány kérdőjellel). Ezért ott írni fogok olyan darabok vándorlásának történetéről is, amelyek nem fordultak meg Fejérvárynál, például a ma a nürnbergi Germanisches Nationalmuseumban őrzött ún. Burgundi óráéről.

A végső – s végső soron igen szerény – tanulságot előrebocsátva: Breitenseeben voltak, sőt alighanem többségben voltak a bizonyosan nem Gonzaga-eredetű darabok, de egyúttal valószínűsíthető az is, hogy a Collalto család a 18. század közepe és a 19. század első évtizedei között – előbb Velencében, majd a 19. század elejétől Bécsben, az 1820–1830-as években pedig Breitenseeben – birtokolt Gonzaga-örökséget is, még ha számomra nem bizonyult is beláthatónak, hogy pontosan mennyit és melyik tárgyakat.

Mindez igen kevés konkrét és kétségtelen eredményre vezet tehát, inkább a figyelem felkeltésének szándékával íródik. A tisztázásban és a szálak összekötésében elsősorban talán olaszországi levéltári kutatások vihetnének előbbre.⁷ A IV. rész függelékeként közreadandó tárgyjegyzéktől mindazonáltal azt remélem, hogy kellő tanultsággal többre is lehet vele menni, mint amennyire én tudtam.

Bevezetés dióhéjban

Fejérváry Gábor gyűjteményének kéziratos katalógusáról

Fejérváry Gábor (1780–1851) (1. kép)⁸ maga írta meg gyűjteménye⁹ katalógusát. Németül, Eperjesen, 1847-ben.¹⁰ Az egyetlen ma ismert példány – egy nagy alakú papír-

5 Nagyrészt ezekkel foglalkozik Zdeněk Kazlepka, lásd: KAZLEPKA 2005; KAZLEPKA 2006; KAZLEPKA 2009; KAZLEPKA 2011; KAZLEPKA 2013; KAZLEPKA 2015.

6 Látni fogjuk majd, hogy lennie kellett egy további (sokadik) listának, illetve inventáriumnak is, amely még több tárgyról szól(t) és talán részletesebb leírásokat tartalmaz(ott), mint az, amelyet kiadok – ez azonban eddig nem került elő.

7 A Gonzaga-inventáriumok és -levelezések nagyszabású kiadási programjának eredményeként (például a *Fonti, repertori e studi per la storia di Mantova* című sorozat Raffaella Morselli vezetésével készülő *Le collezioni Gonzaga* című alorozatában) egyelőre nem jelent meg kötet a 18. század eleje utáni időszak iratanyagából. A másik oldalról a kilátások borúsabbak: a San Salvatore-i

Collalto-levéltár elpusztult a második világháborúban.

8 Joseph Bucher egyik vázlatkönyvében: Bregenz, Vorarlberger Landesmuseum, Z 218. Ceruzarajz fedőfehérrel. Felírata jobbra fenn: „Gabriel Feierwarý [/] 841 [/] Eperies, [/] Sovarosch”. (Utóbbin értsd a ma Eperjeshez tartozó Sóvárt.) A vázlatkönyvekről lásd: *Kat. Bucher* 2001. A lap Bucher „Jos. Bucher pinx. 1843” szignójú papírlemezre festett olajportréjának rajzelőzménye. (A festett portré: MNM, Történelmi Képcsarnok, 60.16, közölve például *Kat. PulszkyF* 1997. 84–85, 12. tétel (BASICS Beatrix).

9 A gyűjteményről: SZILÁGYI 1988; SZILÁGYI 1991; SZILÁGYI 1997a, *AntHung* 2005; SZILÁGYI 2006a; SZILÁGYI 2006b.

10 *K Fejérváry* [1847]. A kéziratos katalógus kiadása elő van készítve. Bevezető tanulmányában részletesen érvelek a kézirat szerzőjé-

köteg szerző, cím, a gyűjtemény megjelölése, dátum és egyáltalában, bármilyen felirat nélkül – Tanárky Gyula (1815–1880)¹¹ másolata az 1850-es évek elejéről.¹² Ezt a példányt használta a Londonba érkezett gyűjtemény leltározásához a gyűjtő unokaöccse, Pulszky Ferenc (1814–1897) és barátja, Henszlmann Imre (1813–1888). Ebbe jegyezte be Pulszky a legkorábbi – és csupán a legkorábbi (!)¹³ – eladásokat; Henszlmann pedig, amikor a kézirat alapján összeállította a gyűjtemény első nyomtatott katalógusát, amely az 1853-ban a Royal Archaeological Institute-ban rendezett kiállításához készült,¹⁴ nagyon sok helyütt, de nem rendszeresen, kijavítottatta Tanárky rossz olvasatait, elírásait és tollhibáit,¹⁵ s pótolta néhány, a másolatból kimaradt adatot, sort, sőt egy egész tételt is.¹⁶ Néha olyan tárgyak fejezeteibe is belejavított itt-ott, amelyeket nem vett föl tételelesen a londoni katalógusba – ahogyan például az itáliai majolikákat sem –, ha súlyos elírásokra esett a szeme. Sokat kellett ugyanis lapozgatnia, mert ő alapvetően kultúrák, illetve korok szerint csoportosította a darabokat.

Fejérváry ellenben anyaguk értéke szerinti sorrendbe állította tárgyainak fejezeteit: az 1847-es katalógus te-

hát a gemmákkal kezdődik, az arany-, az ezüst-, majd a bronztárgyakkal folytatódik, s legvégül találhatóak benne a papíralapú művek és a könyvtár jegyzéke. Pontosabban ez volt a legfelsőbb szintű rendezőelv, míg az így kialakított tárgycsoportokon belüli altagolás különféle szempontok szerint történt, amelyek között a gyűjtemény nagyobb egységeiben – például a bronztárgyak vagy az elefántcsont faragványok esetében – a korszakolás is megjelenik.

A könyvtár jegyzékének csupán töredéke maradt ránk: az archeológiai szakmunkák felsorolása – azaz: a *Bücher-Catalog*ból az *Alterthümer, Kunst, Diplomatik* című fejezetbe soroltaké – teljes, a numizmatikai művekét viszont már a C kezdőbetűs szerzőknél megszakad. Így még azt sem tudjuk, hogy a jegyzék kiterjedt-e Fejérváry könyvtárának egészére, például a szépirodalomra, a történeti és közgazdasági könyvekre, vagy csupán a gyűjtemény „segédkönyvtára” volt fellelhető itt, az a rész, amelyet „régészeti könyvtár”-nak neveznek majd, amikor Pulszky Ferenc – saját szerzeményeivel bővítve – a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta 1867-ben.¹⁷ Egy olyan naprakész szakkönyvtárról van

nek meghatározása, az eredeti, illetve a másolat datálása mellett; ismertetem a katalógus szerkezetét és rendszerét. A kiadás jegyzeteiben igyekszem bemutatni azokat a vendégszövegeket és forrásokat, amelyeket Fejérváry átemelt, illetve felhasznált hozzá. Mindazt, amiről itt hivatkozások nélkül, röviden esik szó, lásd majd ott. Pulszky, illetve Henszlmann bejegyzéseinek meghatározása (akárcsak a másoló Tanárky személyéé) jellegzetes írásképeiken alapul. A kéziratot Szilágyi János György fedezte föl és kezdte hasznosítani a gyűjtemény tárgyainak azonosításában az 1980-as évek közepén, ő hívta rá föl Margaret Gibson figyelmét is. (Hivatkozása náluk akkoriban: „Cat. 1844”, illetve „Pulszky 1844”, lásd: SZILÁGYI 1991 (amely több évvel megírása után jelent meg), illetve GIBSON 1994. Az 1990-es évek közepétől a Fejérváry–Pulszky-gyűjteményről szóló publikációkban egyszerűen „MS”-nek hívtuk (és mivel átírata eredetileg Excel-táblázat volt, a sor számával hivatkoztuk), például *AntHung* 2005-ben. A katalógusban a sorszámozás fejezetenként újakezdődik. Az *átfutó* és *tárgyszám*ozást 2004–2005-ös átírásakor vezettem be, és mivel azóta ezekkel a számokkal hivatkoztuk, a leendő kiadásban sem korrigáltam annak következtelenségeit, illetve hibáit. A *továbbiakban a rövidítés után szögletes zárójelben álló szám erre a tárgyszámra utal.*

- 11 Tanárky előbb a Pulszky-házaspár szécsényi birtokának gazdasági tisztje, majd az emigrációban a gyerekek háziitanítója és a család mindenese volt, titkárként elsősorban Pulszkykné Theresia Walter kéziratainak tisztázásában és levelezésének bonyolításában vett részt, de szükség szerint Pulszky, sőt Kossuth számára is dolgozott (utóbbira egy példáról lásd: *HIL* I. 109. szám). Vö. leginkább: *Tanárky* 1961.
- 12 Tanárky naplóiban (*Tanárky N*) rendre feljegyezte, mikor mit másolt, írt le diktálás alapján, illetve tisztázott éppen, de a gyűjtemény katalógusát nem említi. A másolat biztosan már Londonban és még 1853 áprilisa előtt készült, ez alatt Tanárky az 1850. augusztus 20. és az 1851. szeptember 1. közötti évben és az 1851. október 10. és az év vége közötti két és fél hónapban (tehát az 1. kötet vége és a

2. kötet elkezdése között; illetve a 2. kötet vége és 3. kötet elkezdése között) nem vezetett naplót. Jobb híján tehát közelebről ezekre az időszakokra tehetjük a másolat keletkezését.

- 13 Az 1854-ben és azután történeteket tehát már bizonyosan nem. Hogy ezt miért szükséges leszögezni, arról lásd a *Zománcművek* című alfejezetet. Arra gyanakszom, hogy a másolat Henszlmann Imre Londonból Párizsba történt távozása táján (1853 júliusában) került a polcok mélyére a Pulszky család londoni házában – Henszlmann egyéb hátrahagyott papírjaival együtt –, de ezt nem tudom forrással alátámasztani. (Henszlmann Pulszkyéknál maradt papírjait vélem felismerni a ma az OSZKK, Fol. Germ. 1273-mal közös mappában őrzött OSZKK, Fol. Germ. 1274-ben – egy részüket kiadva lásd a *HIL* I.-ben – de van, ami elméletemnek ellentmond, lásd például a *HIL* II. 645. számot és az annak besorolását indokló bevezetőt.)
- 14 *K Fejérváry* L 1853.
- 15 Tanultságát tekintve (mező)gazdálkodási szakember volt, a képzőművészetek és a gyűjtemény nem is érdekelték, ezért naplóiban csupán szórányosan írt az utóbbival kapcsolatos eseményekről. (Mély fájdalomunkra, hiszen a gyűjteménynek arról a korszakáról tudunk a legkevesebbet, amelyben Tanárky egy fedél alatt élt vele.) Így, noha gyakorlott másoló volt – de nem Fejérváry írásának olvasásában – nagyon sokat hibázott az 1847-es katalógusának leírásakor (például nevek és szakkifejezések mellett a francia szavak és vendégszövegek is megoldhatatlan kihívás elé állították).
- 16 Henszlmann pótolta olyan adatokat is, amelyek nem vizuális evidenciák, amik tehát az illető tárgyak ismerete, illetve szemlélése alapján nem voltak kiegészíthetők. Londonban az 1850-es évek elején már csak ezért is rendelkezésre kellett álljon az eredeti kézirat (egyik példány?) is. Azt, hogy miért készült a másolat és miért ezt használták, nem tudom megmagyarázni.
- 17 E könyvtár 1867-es állagának és 1867 utáni történetének rekonstrukcióján, valamint a meglévő kötetek azonosításán sokat dolgoztunk

szó, amilyenek magyarországi közgyűjteményé évtizedekkel később kezdett a nyomába érni; s ha egyáltalán, úgy a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-táráé Fejérváry könyveinek – időleges – beolvasztásával. (A múzeum igazgatójává lett Pulszky nagyszabású reformprogramjának¹⁸ részét képezte az egyes osztályok szakkönyvtárainak felfejlesztése is, például annak érdekében, hogy megteremtődjenek a tárukban őrzött anyag érdemi leltározásának és nemzetközi szintű feldolgozásának lehetősége.)

1837-től kezdve közel egy évtizeden át előkészületek történtek arra, hogy Fejérváry gyűjteményéről megjelenjen egy német nyelvű könyv, amelynek szövegét Pulszky Ferenc írta volna. A gyűjtő maga a válogatott tárgyairól készítenő metszetek magarázataira gondolt, Pulszky ellenben lehetetlent akart: egy egyetemes művészettörténet, illetve még ennél is több: az emberi kultúra ábrázolási típusokban és tárgyformálásban megnyilvánuló történetének megírását tervezte – nagybátyja tárgyaival illusztrálva. Ezt a tervet 1846 nyarán feladták. Pulszkyknak a műhöz egyáltalán elkészült kéziratok dokumentálhatóan nem teljes egészükben, de vélhetően jelentős részben maradtak fenn.¹⁹

Az illusztrációk metszésére végül nem került sor, de ezt előkészítendő kezdte el lerajzolni a gyűjtemény tárgyait Eperjesen két fiatal bécsi festő: Joseph Bucher (1820–1883)²⁰ és Wolfgang Böhm (1824–1890), Joseph Daniel Böhm elsőszülött fia, akiket Fejérváry környezetében „a srácok” (*die Buben*) közös beceneven emlegettek. Ez is éveken át tartó folyamatá vált, amelynek

eredményeként megszületett a *Liber Antiquitatis*, pontosabban az a számos akvarellfestmény,²¹ amelyek készítése még akkor is folytatódott, amikor a nyomtatott kiadvány tervét már feladták, és amelyek részben maradtak ránk egy Fejérváry által Eperjesen készített kötésű albumban, de egy, a Magyar Nemzeti Múzeumban minden bizonnyal az 1950-es években létrehozott összeállításban. A meglévő és az 1930-as években készült fényképekről ismert, mára elveszett festmények együttesét hívjuk a címlapnak szánt akvarellen, illetve az album kötésének gerincén szereplő megnevezéssel *Liber Antiquitatis*-nak.²² (Különböző forrásokból – például Pulszky Ferenc Londonban, a gyűjtemény hozzá kerülése előtt tartott előadásairól szóló beszámolókból –, illetve például Varsányi János rajzmásolatai²³ alapján további számos tárgyábrázolás egykori megléte dokumentálható, de ezeket a lapokat remélt felbukkanásukig számozottan nem tartjuk nyilván a talán még bő fél évszázaddal magyar közgyűjteménybe kerülése után, a két világháború között is kétkötetes album részeként.)

Fejérváry gyűjteménye katalógusát ez után – de nem Pulszky helyett – írta meg, s nem szánta közzé. Nagyon szerette volna, ha kivételes képességekkel megáldott és mindenekfölött szeretett unokaöccséből tudós válik (s mellé hivatalt vállal, semmi esetre sem Pozsonyban, és leginkább otthon a vármegyénél), hogy távol tartsa őt a közpolitikai szerepvállalástól, ami a „forrófejű” ifjúra nézve már annak valódi kezdete előtt veszélyesnek bizonyult. Pulszky jurátusként érkezett Pozsonyba 1834-ben, és az év nyarán (legalábbis

már, de még nincs befejezve. Magyar közgyűjteményi történetének különböző fázisaiból féltucatnyi lista került elő róla, de a könyvtári katalógusokban a kötetek eredetét nem (föltétlenül) tüntették föl (a régi kötetes, illetve cédulakatalógusokban sem). Így az egyes köteteket kézbevételel, kötésük alapján (az eperjesi Samuel Jaschko kötéseiről lásd: SZENTESI 2012. 309–310.), illetve a beléjük ragasztott, „Pulszky Ferenc ajándéka 1867” szövegű kis nyomtatott vignetta alapján lehet azonosítani – ha ezek még megvannak. Fejérváry a gyűjteményhez kapcsolódó könyvei ma az MTAK Törzsgyűjteményében, illetve egyes különgyűjteményeiben, valamint az MNM Központi Régészeti Könyvtárában található. Az alábbiakban a „Fejérváry példánya ma:” kitétel után csupán az adott kötetet őrző gyűjtemény megjelölése és élő jelzete következik.

- 18 Erről röviden: SZENTESI 2006. 32–33.
- 19 Például Anton Steinbüchel egy Fejérvárynak írott levele szerint olvasott belőle olyan tárgyról szóló kéziratot, amelyet nem ismerünk. A fennmaradtak: OSZKK, Quart. Germ. 947/II; Fol. Germ. 1273; Pulszky N, VIII, X–XI. Kiadatlanok. Az egyetlen teljesen elkészült fejezet (bevezetés és tárgytáblák) tisztázata: *Asiatische Denkmäler* 1845. Vö. röviden Pulszky 1848 előtti keleti tanulmányairól is: BINCSIK 2009. 57–64.
- 20 Róla lásd: *Kat. Bucher* 2001. (Fejérváry, illetve környezete levelezéséből 1840–1850-es évekbeli curriculumáról kicsit más adódik, mint amit hagyatéka alapján Bregenzben rekonstruálni tudtak.)

21 A hagyományoknak megfelelően nevezzük őket így, noha a festők egyrészt fedőfestéket is használtak például a csücsfények érzékeltesítésére, másrészt bizonyos lapokon tollrajzok is vannak.

22 Ma: SZM, AGY. Az elveszett lapokról az 1930-as években készült fényképfelvételek: két különböző méretű üvegnegatív, illetve egykorú papírlévonataik, valószínűleg Petrás István Genthon István kérésére készített felvételei, ugyanott a Fényképtárban (leltári számaik fölsorolása: SZENTESI–SZILÁGYI 2005. 17.). Az akvarellék számozása a mai összeállítást követi. Ehhez előkerülésük, illetve azonosításuk teljesen esetleges sorrendjében számoztuk hozzá a fényképpel dokumentálható lapokat. A továbbiakban a „LA, [szám] lap” hivatkozások ezekre a számokra utalnak: az 1–106 közöttiek meglévő akvarellekre, a 107–147 közöttiek pedig a csupán archív felvételekről ismertekre. A MNM-ban szélsőségesen elhanyagolt együttest átadása után az SZM restaurálta. Utolsó áttekintése e munka elkészülésének alkalmából készült róla: SZENTESI 2012. Az egyes festmények – saját korábbi közleményeinknek, például: SZENTESI–SZILÁGYI 2005– is ellentmondó attribúcióról Nagy Árpád Miklóssal viseljük a felelősséget.

23 Vö. SZENTESI 1992; SZENTESI 2002; SZENTESI–SZILÁGYI 2005. A meglévő LA lapokkal összevetve a valódinál jóval kisebb részüket gondoltuk másolatnak. Még az utóbbiban is csak egy lábjegyzet jelzi a helyesbítés szükségességét, mert az üvegnegatívok többsége az *AnthHung* 2005 korrektrázása alatt került elő.

egyik) ötletgazdája volt a Társalkodási Egylet alapításának. Fejérváryt decemberben már nyomtatékosan arra intette egy barátja József nádor környezetéből, hogy próbálja megfélemezni unokaöccse (*dieser jugendliche aber unschuldige Brausekopf*) heveskedését, és az inkább csendben figyelje az országgyűlés tárgyalásait: „aki sakkozni akar, előbb tanuljon meg játszani” – írta Michael Oettinger Fejérvárynak.²⁴ S ő el is érte, hogy ügyvédi vizsgája letétele után Pulszky hazamenjen Eperjesre (s Sáros vármegye aljegyzőjeként kezdjen működni), majd 1836-ban elvitte a nagy nyugat-európai utazásra. Pulszky Londonban, a *Times*ban olvasta Lovassy Lászlóék elfogatásának hírért.²⁵ Nem lehetetlen, hogy az egész katalógusterv – legalább részben – e féltésből, Pulszky otthon tartásának szándékából született.

Fejérváry maga azonban a legkevésbé sem óhajtott szakemberré lenni. Életmódeszménye a vidéki *angol* úriemberé volt. Tárgyai jegyzékbevételekor nem kötötte tehát semmiféle műfaji vagy teljesítési kényszer: e katalógusba egy szinte hihetetlenül öntörvényű, s ugyanakkor nagyon rendszerető személyiség azt, úgy és annyit írt, ahogy, amiről és amennyit éppen jónak látott. Fölhasználta Pulszky kézíratait, de kíméletlenül elbánt velük: ritkán értett egyet unokaöccse delikátabb ikonográfiai meghatározásaival, s alig hagyta nyomát szimbolikus mítoszértelmezéseinek, civilizáció-, illetve művészettörténeti fejtegetéseinek.

E katalógusban lényegében minden tárgya benne van (eltekintve egy egész fejezettől: az antik terrakottákétól, amely – úgy gondolom – a másolatból felejtődött ki; illetve pénzeitől és érmeitől,²⁶ amelyeket – vélem – nem tekintett a gyűjtemény részének).²⁷

A táblázat elrendezésű nagy papírivekre az egyes tételekhez a különböző hosszúságú szöveges leírás mellett fejezetenként annyi és olyan további oszlopot vett föl, amennyit az oda sorolt tárgyak jellemző adattípusai megkívántak (például: pontosabb anyagmegnevezés, súly, vagy a patina rövid jellemzése). Közülük az első mindig a méret(ek)é, az utolsó pedig az állapoté, a származásé és a becsértéké.

A szöveges rész belső szerkezetében is van rendszer, de az egyes darabok leírásának mélysége egyrészt változóan egyenetlen, másrészt nagyon bennfentes. Ez alaposan megnehezíti számunkra az értelmezést, s sokszor a legföldhözragadtabban gyakorlatias használatot is. Ha ugyanis egy tárgyról Fejérváry írt valamit, az vagy ma is helytálló, vagy legalábbis érthető; vagy tűnjék bár mai szemmel első pillantásra akár hajmeresztőnek is, jelent valamit – kérdés, meg tudjuk-e fejteni, hogy mit. Ha azonban nem írt le olyasmit, amit egy másik tárgyról igen, az nem jelent semmit. Például – mint ezt a III. részben majd látni is fogjuk – egy tárgyon attól még lehet felirat, szignó vagy dátum, hogy nem tesz róla említést, akkor sem, ha az előző vagy a következő tételben egy hasonlót gondosan, sőt akár kalligrafikusan is lemásolt. Van, hogy az egyes tételek szövegének hossza arányos a tárgy jelentőségével, s van, hogy általa is érdekesnek tartott darabot intézett el fél sorban. Volt, hogy a darab kézbevétele alapján rögzítette apró megfigyelések sorát, amelyeket vagy értelmezett, vagy nem. (S van, hogy elmélyült nézegetés, személyes tárgyközelelmény azonnali megörökítését sugárzó mondatokat másolt át szó szerint egy Pulszky-kéziratból, adott esetben akár egy olyanból, amelyet Pulszky nem Eperjesen, tehát emlékezetből írt.) Volt, hogy előkereste papírjai közül vagy könyvtárából a tárgyra vonatkozókat, és volt, hogy ugyanezt a már nyilvánvalóan keze ügyében lévő forrást nem használta föl egy másik darabnál. Volt, hogy pontos bibliográfiai utalásokig elmenőleg majdhogynem folyamatos szöveget írt, máskor viszont csupán hívószavakat sorolt, amelyekről ő és környezete pontosan tudták, hogy melyik kifejezés, félmondat mögött milyen hosszú gondolatmenet, történet vagy vita húzódik, s hogy mindebből mi az, amit a gyűjtő maga gondolt, mi az, amit mondott neki valaki, s mi az, amit a szakirodalomban olvasott; mi az, amivel ő maga egyetértett, s mi az, amivel nem. Számunkra azonban már az is gondot okoz helyel-közzel, hogy felfejtsük, melyik tárgyat értették egy-egy, e körben bevett beceneven.²⁸ (Fejérváry

24 Összefüggően idézve: SZENTESI 2007. 155. (Michael Oettingerről időközben több kiderült, mint amennyit akkoriban tudtam.)

25 PULSZKY 1836. 121–137. Vö. PULSZKY 1837, PULSZKY 1839 és FENYŐ 1970. Fejérváry beavatkozásainak „eredményeként” kezdte Pulszkyt először körülengeni az árulóság, illetve besúgóság gyanúja (amelytől a modern történettudomány sem tud teljesen szabadulni) – mindvégig alaptalanul.

26 Ezekről egy típusokat és darabszámokat megadó listát közölt (az interpretációban félreértésekkel): BÁNRÉVY 1947–1948. 43–46.

27 A katalógusba – egy-két kivételtől eltekintve – nincsenek felvéve Fejérváry segédgyűjteményei sem, például gemmalenyomatok,

gipsz-, illetve galvanoplasztikai (!) másolatok, illetve műtárgyrajzok, mint például akár maga a LA. (Minderről részletesen szól az 1847-es katalógus leendő kiadásának bevezetője. Vö. még a 36. jegyzettel.)

28 Például: Tanárky másolatában a *Kopftremler* megnevezéssel kezdődik egy bronzszobrocscsa leírása. A darab azonosítása nem okozott gondot, mert Fejérváry pontosan hivatkozik Caylusnak arra a táblájára, amelyen egy analógiája látható, *K Fejérváry* [1847], [478]. Aligha értettük volna meg azonban valaha a szót (és így a viccet), ha Henszlmann egyszer le nem írta volna helyesen: „A jeles etruszi bronz alakcsákból megemlítendő még [...] egy tót-ágast álló alakos (Kopftummler).” Lásd: HENSZLMANN 1846. 9.

ugyanis előszeretettel akasztott – ha már tudjuk, kiről vagy miről van szó, találó, sőt sokszor mulatságos – ragadványneveket emberekre, tárgyra és jelenségekre.) Gondolatmeneteit, illetve véleményét tehát leginkább akkor tudjuk rekonstruálni, ha sikerült azonosítani azt a forrást, amelyből, illetve amelyhez képest katalógusában dolgozott, és/vagy ha a kérdéses darabot környezete olyan sokszor és sokat tárgyalta írásban, mint például a vadászó Nagy Sándor szobrát.

Az 1847-es katalógusban a származásnak – fejezetként változóan – egy vagy két oszlopa van. Ha egy (a fejlécben: *bekommen von*), akkor abban az esetek túlnyomó többségében egyetlen név szerepel: azé a személyé, akitől a tárgyat vásárolta. Néha viszont csupán egy városnév, ahol a tárgyat megvette, esetleg mindkettő. Ha két oszlop van (a fejlécben: *erworben in és erworben von*), akkor a város neve az első oszlopba került. Származásként Fejérváry többnyire a közvetlen provenienciát adta meg. Ha tudott, érdekesnek talált és szándékozott rögzíteni valamit a tárgy korábbi történetéről, előző tulajdonosairól, előkerülése vagy megszerzése körülményeiről, lelőhelyéről vagy publikációiról, azt a szöveges leírásban mondta el.

Az a közvetlen származás, amelyet Fejérváry az oszlop(ok)ban megnevezett, teljesen megbízható.²⁹ Ezt azért állíthatjuk, mert számos darab megszerzéséről más források is tudósítanak, például kifizetésük bejegyzése saját maga által ún. *Rechnung-Journal*-jaiban,³⁰ említésük levelezésében, vagy megjelölésük, illetve legalábbis megtalálhatóságuk könyvtára árverési katalógusaiban.

Fejérváry ugyanis látnivalóan adott arra, hogy elkerüljenek hozzá tárgyai korábbi publikációi – ha voltak –,

illetve azok a nyomtatott jegyzékek, amelyekkel áruba bocsátották őket,³¹ akkor is, ha ezen árveréseken ő maga nem vagy talán csak egy esetben vett részt. Könyveibe csak a legritkább esetben jegyzetelt, noha még erre is akadnak elvétve, de fontos példák. A katalógusok marginálóinak azonosítása, illetve a bejegyzések értelmezése külön feladat tehát; és az sem biztos, hogy a gyűjteményébe került tárgya(ka)t a példányában megjelölt tételek között kell keresni. Pénzügyei feljegyzései közül hiányzik az 1836 és 1843 közötti évekről szóló kötet³² – és mint majd látni fogjuk, történetünk éppen ezekben az években, a Fejérváry-gyűjtemény születésének *dark age*-e idején játszódik –; levelezésének pedig minden bizonnyal csupán kis töredéke maradt ránk. S hosszan sorolhatnám tovább, miért kell majd megpróbálnunk egy kirakós játék elemeit összeilleszteni, s ráadásul annak biztos tudatában, hogy nincs benne a kép minden darabkája a rendelkezésünkre álló dobozban.

Az 1847-es katalógus származási oszlopaiba írt adatoknak minden megbízhatóságuk mellett is van buktatója, még azon túl is, hogy a vezetéknevek mellett nem adja meg a keresztneveket,³³ és nem tünteti fel a megszerzés időpontját. Az ugyanis, hogy Fejérváry hol azt a gyűjtőt, illetve tulajdonost nevezte meg, akié a tárgy őt megelőzően volt, hol pedig a műkereskedőt, illetve közvetítőt, aki a vásárlást bonyolította. Ezért az ugyanabból az elődgyűjteményből származó tárgyak sem föltétlenül jelennek meg ilyenként. Tehát – a fájdalmasabb lehetőségen kezdve – vagy nem tűnik föl az elődgyűjtemény a mögött a személy mögött, akinek a tárgyat kifizette, vagy pedig azt nem tudjuk meg (innen), ki közvetített egy-egy darabot, illetve bonyolított le egy-egy vásárlást. Pedig az „áttétek” útjának és mód-

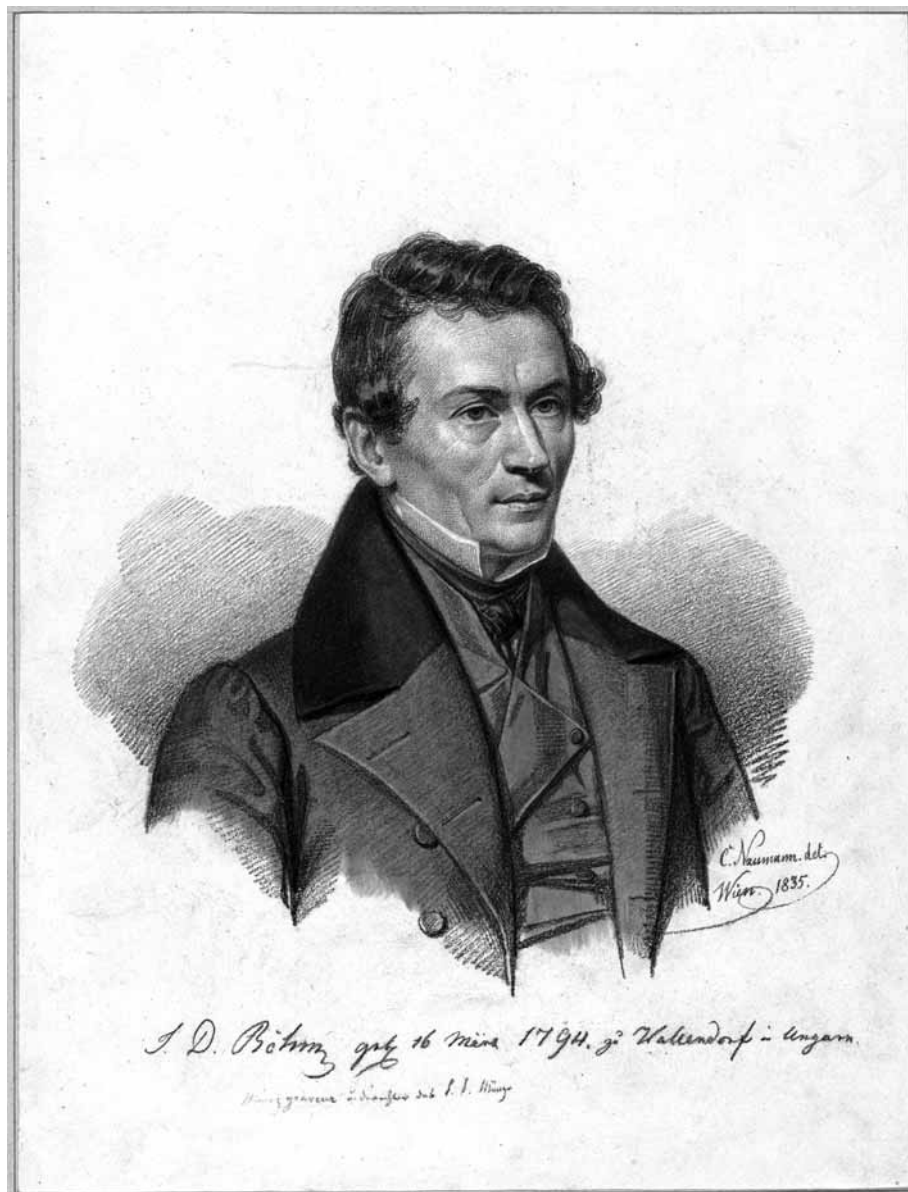
29 Eltekintve néhány eleve ismeretlennek (*unbewußt*) nevezett származási tételtől és néhány különböző okokkal jól magyarázható tévedéstől, mint amilyen például két nagyon hasonló tárgy provenienciájának felcserélése.

30 Ezeket a legkorábbi kötet Fejérváry címfeliratának Szilágyi János György által bevezetett magyarázatoként számadáskönyveknek nevezzük, de az eredetiből, *RJ*-ként szoktuk rövidíteni: *Fejérváry RJ 1* (1827–1833) és *Fejérváry RJ 3* (1844–1850). (Az *RJ 1*-et Genthon István adta Szilágyi János Györgynek az 1940-es évek második felében, s ő ajánlódokozta az OSZKK-nak 1988-ban. Ezért, például *Kat. Pulszkyf 1997*-ben, még nem a jelzetével, azaz *Quart. Germ. 1467*-ként, hanem gyarapodási naplószámlával, azaz 1988/35-ként hivatkozva szerepel. Az *RJ 3* közvetlenül a Pulszky családtól került az OSZKK-ba.) A két fennmaradt kötet szerkezete eltérő: az elsőben egyszerűen időrendben vannak a bejegyzések, a másodikban tematikus fejezetekbe csoportosítva és azokon belül időrendben. Alább hivatkozásaikban a rövidség és egyértelműség kedvéért csupán a dátumot adom meg, a többféle oldal-, illetve főlőszámozást nem. Ez a dátum az *RJ 3* esetében, ha az illető jegyzet mást nem mond, mindig az *Anti-quitäten, Kunstsachen, Prätiosen* című fejezet bejegyzéseire utal.

31 Egyik sorozat sem teljes, tehát volt a gyűjteményben olyan tárgy, amelyet például akár metszettel is illusztrálva nyomtatásban közöltek a 18. században, de nem tudott róla; s voltak olyan darabjai is, amelyek származási árveréséről nem volt meg nála a nyomtatott jegyzék (ezekben az esetekben a közvetítő is van megnevezve katalógusa proveniencia-oszlopában) – de nem ez a jellemző.

32 Ennek tartottuk fönnt az *RJ 2* rövidítést, abban a reményben, hogy talán egyszer még megkerül. A képet árnyalni lehet viszont egy másik forrás csoport segítségével. Fejérváry a vörösvágási opálbányákat együtt bérelte a királyi kamarától Michael Lazar Biedermann-nal, illetve cégével. A bécsi központban a közös opálüzlet elszámolása mellett Fejérvárynak egy magánszámlát is vezettek, ide könyvelték azokat a kifizetéseket, amelyeket Bécsből teljesítettek az opálkereskedelem használatát illető felének terhére. E számla Eperjesre küldött kivonatai azokból az évekből is megvannak (OSZKK, *Quart. Germ. 496*-ban), amelyekből Fejérváry saját kiadási feljegyzései hiányzanak.

33 Ez már önmagában is megoldhatatlan problémákat tud okozni. Csúpan magyar példákat említve: az „Orczy”-bejegyzés a három Orczy-testvér bármelyikét takarhatja: Lőrincet Fejérváry még

2. **Carl Friedrich Naumann:** *Joseph Daniel Böhm*, Bécs, 1835
 Fekete krétarajz Carl Christian Vogel von Vogelstein portrégyűjteményében
 Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Kupferstich-Kabinett
 © bpk / Staatliche Kunstsammlungen Dresden (Fotó: Andreas Diesend)

jának is van jelentősége, hiszen Fejérváry a gyűjtemény összeállításának két évtizede alatt (1828–1847)³⁴ szinte kezdettől (1831-től)³⁵ Eperjesen, azaz még az egykorú Magyarország központjai felől nézve is nagyjából a „világ végén” lakott. Persze itineráriumában e két évtizedre is esik – bécsi látogatások és rendszeres rövid hegyaljai tartózkodások mellett – négy (!) nagy európai utazás, valamint magyarországi és külföldi célpontok különböző okokból történt fölkeresése a Galiciától Velencéig terjedő földrajzi körben; s mindezek egy részét személyes szerzeményezésre, köztük nagyszabású vásárlásokra is fölhasználta.

Egyes daraboknak a közvetlen provenienciát megelőző történetéről azonban a katalógusban néha megjelennek olyan értesülések is – legyen szó akár lelőhelyről, akár korábbi tulajdonosról –, amelyeket Fejérváry az eladó „bemondása” alapján rögzített. Ezek között akad egy-két, a tárgy értékét attraktív származással, sőt akár könnyfakasztó történettel fokozó mese, amelyet adott esetben már durva történeti tévedések is lebuktatnak; máskor pedig a hamisítványok készítéséről, illetve forgalmazásáról (is) híres közvetítő személye teszi őket eleve gyanússá. Vannak köztük olyanok, amelyeket valószínűleg soha nem fogunk tudni „leellenőrizni”, de például egy-egy tárgy gróf Viczay (II.) Mihály által Fejérváryra örökített történetét őrizték meg számunkra, s így önmagukban érdekesek. De vannak olyanok is, ame-

lyeket a körülmények valószínűsíteneek, sőt olyanok is, amelyek dokumentálhatónak bizonyultak.³⁶

Összességében tehát a Fejérváry által a származási oszlopban megadott közvetlen proveniencia kemény adatnak tekinthető, ellenben a tárgy korábbi történetéről szóló, a leírásba foglalt közlések nagy óvatossággal kezelendők, azaz legfeljebb kiindulópontként szolgálhatnak, mindazonáltal mindig vizsgálatra érdemesek.

Joseph Daniel Böhm és a Fejérváry-gyűjtemény

A szepesolaszi születésű Joseph Daniel Böhm (1794–1865)³⁷ (2. kép)³⁸ foglalkozását tekintve *de facto* az 1820–1830-as évek fordulójától kezdve az Osztrák Császárság vezető érmésze volt: ő tervezte és véste a hivatalos kibocsátású pénz- és emlékérmek, valamint az egyéb megbízásra, de az állami pénzverdében készült érmek verőtöveinek nagy többségét. Ezt a helyzetet csupán 1836-ban „legalizálták”: ekkor nevezték ki a császári pénzverde vésnökakadémiájának igazgatójává (*Direktor der Graveurakademie des Hauptmünzamttes*), azaz a szakmai személyzet fejévé. Már ez a karrier is kivételes: Böhm a képzőművészeti akadémián tanult, s nem jártá végig a Hauptmünzamtban az érmészek képzésének és a hivatali ranglétrán való emelkedésének azt az útját, amely előtte és utána egy ilyen kinevezés *sine qua non*ja

báró Brudern József baráti köréből ismerte jól, Lászlót „Laczi”-ként emlegeti feljegyzéseiben, és Györggyel is folyamatosan voltak üzleti ügyei. (S akkor még nem szoltunk arról, hogy a gyöngyösi Fő téri Orczy-házban a testvérek felosztatlanul tartották az Orczy-gyűjtemények egy részét – nem tudni, meddig.) Persze Orczy László mellett szól, hogy Jankovich Miklós beszerzési forrásai között csupán ő szerepel, s olyan jellegű tárgyakkal, mint amelyeket Fejérváry „Orczy”-eredetűként tüntet föl, vö. BUBRVÁK 2004. 159. Az „Andrássy”-bejegyzés pedig még csak nem is csupán a grófi család valamelyik tagját jelentheti, hanem végső soron akár egyházpakai Andrássy Józsefet is. (A Brudern-kör Friedrich Lieder barátságportré-akvarellsorozatával dokumentált tagjairól lásd: SZENTESI 2007.)

- 34 A gyűjtemény, ha a legtagabban, tehát Fejérváry szisztematikus vásárlásait megelőzően, az első jelentős Viczay-darabok átvételétől számoljuk, 1828 és 1847 között keletkezett. 1829-es európai utazásának vételei azonban még nem azt a nagyon céltudatos és igényes gyűjtőt mutatják, akivé Fejérváry hamarosan vált. A vörösvágási kamarai opálbányák bérlete – amelynek haszna a nagy vásárlásokra módot adott – az 1830-as évvel kezdődött, s a gyűjtő 1831 és 1848 között élt Eperjesen.
- 35 Pulszky fél évszázados retrospektívából írt önéletrajzában (*Életem és korom*) a reformkori (családi) események (egy részét) másfél-két évvel valódi időpontjuk elé tette. Ebből származik, hogy a korábbi publikációkban általánosan korábbra csúsztott – egyebek mellett – Fejérváry Eperjesre költözésének időpontja is, lásd például még SZENTESI 1997-ben is.

36 Ahogy az már lenni szokott, éppen az ilyen tárgyakkal néha más bajok vannak. A Fejérváry-gyűjtemény ma Melbourne-ben (National Gallery of Victoria) őrzött görög vázájáról például nemrégiben kiderült, hogy származása újkori megtalálásáig visszavezethető és rajzzal dokumentált. Ugyanakkor nincs benne az 1847-es katalógusban, noha biztosan 1844-es vétel (kifizetése: *Fejérváry RJ* 3, 1844. szeptember 11.), és csupán Pulszky adta tovább és csak az emigrációból való hazatérte után Rudolf Auspitznek. Lásd SZILÁGVI 2005. 170–171, 28. szám.

37 Fejérváry és Böhm kapcsolatáról részletesebben: SZENTESI 1997 és SZENTESI 2005. A Böhmről szóló forrásokat és szakirodalmat lásd az – amúgy nagyon elavult – előbbi jegyzeteiben. Időközben egyes érmeiről számtalan kiállításikatalógus-tétel jelent meg; s az ún. bécsi művészettörténeti iskola kapcsán német és angolszász nyelvtérületen is írtak róla bekezdéseket, illetve oldalakat, még legtöbbet RAMPLEY 2013. 11–14; illetve ennek Böhmöt emlegető első fejezete (más címen) már előbb külön is közölve: RAMPLEY 2011. 54–79. De egy érdemi, illetve monografikus feldolgozás továbbra is hiányzik.

38 Carl Friedrich Naumann: Joseph Daniel Böhm. Fekete krétarajz, 291 × 222 mm. Jelezve jobbra: „C. Naumann. del. [I] Wien. 1835: Felirat alul Carl Christian Vogel von Vogelsteintől: „J. D. Böhm geb.(oren) 16 März 1794. zu Wallendorf in Ungarn. [I] Münzgraveur u. Director der k. k. Münze”. Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Kupferstich-Kabinett, C 2890. A lap Carl Christian Vogel von Vogelstein portrégyűjteményébe tartozott. (Vogel tagja volt a nazarénus testvérületnek, akárcsak Böhm.)

volt;³⁹ noha Rómába szóló négyéves állami ösztöndíját (1825–1829) – amely második hosszabb itáliai tartózkodását lehetővé tette – kimondottan arra kapta, hogy vésnökként tökéletesítse magát.⁴⁰

Mondhatni szabadidejében pedig: „Kétségen kívül ő volt kora legnagyobb műértője Bécsben. A ma élők közül senki nem érhet föl hozzá.” – ezzel a mondattal fejezte be megemlékezését 1878-ban Rudolf Eitelberger,⁴¹ ekkorra már a bécsi egyetem művészettörténeti tanszékének alapító professzora és az Österreichisches Museum für Kunst und Industrie (a mai bécsi iparművészeti múzeum) alapító igazgatója. Böhmen renoméja nem korlátozódott Bécsre. Csupán Fejérváryhoz írott kevés fennmaradt leveléből⁴² hozva két példát: Friedrich Rumohr egyik bécsi tartózkodásáról annak apropójából írt Fejérvárynak, hogy már kifizetett, de még nem indított útnak Eperjes felé egy Francesco Francia-festményt. „Rumohr, aki éppen itt volt, azt mondta, hogy ez az egyik legszebb Francia.” „Ezt magunktól is tudtuk” – tette hozzá az a Böhmen,⁴³ akinek habitusától távol állt a nagyképszerűség. 1844. november 18-án pedig arról tudósította Fejérváryt, hogy „Braun, a római régészeti intézet titkára”,⁴⁴ – tehát az az Emilio Braun, akivel a II. részben még találkozni fogunk –, járt átutazóban Bécsben mindössze négy napra, amelyek mindegyikén meglátogatta őt. Sok szó esett Fejérváry gyűjteményéről, mint mondja, már „Hertz Londonban beszélt neki rólunk”. Szí-

vesen el is ment volna Eperjesre, de most sürgősen Rómába várták.⁴⁵

Böhmen saját gyűjteményének változó állagáról mindössze két metszet ismert: Rudolf Eitelberger 1847-ben publikált cikksorozata az 1844 végi állapotról,⁴⁶ illetve a hagyatéki árverés katalógusa két évtizeddel később-ről.⁴⁷ Az előbbi részletesebb, de csupán az Eitelberger által különösen figyelemreméltónak ítélt tárgyakról, illetve tárgycsoportokról szól. Az utóbbi, noha egy fénykép és néhány metszet is illusztrálja, önmagában szinte használhatatlanul szűkszavú, illetve adatszegény. Provenienciát egyik sem tartalmaz (eltekintve az utóbbiban a metszetek közül néhánynál – nyilván az adott lapon látható gyűjtőbélyegzők alapján – megnevezett korábbi tulajdonostól).⁴⁸

Böhmen 1833-tól kezdve működött Fejérváry gyűjteményének bécsi „rezidenseként”. Vásárlásokat bonyolított le, referált a műtárgyiacról, tárgyakat ajánlott megszerzésre, restaurálásokat intézett, posztamenseket tervezett és készíttetett; fogadta, szállítmányokba rendezte és útnak indította Eperjes felé a távolabbról érkező darabokat. Szemben azokkal a műkereskedőkkel, szakértőkkel és tudósokkal, akiktől Fejérváry ismétlődően vagy (viszonylag) rendszeresen vásárolt felkínált tárgyaik közül válogatva, illetve akiknek többször adott vételi megbízást akár aktuális árveréseken szereplő darabokra is, mint például Anton Steinbüchel (Bécsben és később Velencében),⁴⁹ Charles-Louis Rollin (Párizs-

39 Vö. GRUNDNER-ROSENKRANZ 2003. Böhmen előbb a főkamerasi hivatal eseti megbízásaira dolgozott. 1831-ben k. k. Kammermedailleur címet kapott 1500 gulden éves tiszteletdíjjal, de még ez sem jelentett tényleges munkaviszonyt a Hauptmünzamtban. 1836-ban viszont rögtön igazgató lett ott, s ekkortól fogva a verőtövek készítése, illetve annak felügyelete mellett hivatali feladata volt az érmészek képzése is, évi 1000 gulden fizetésért (korábbi címe és az azzal járó tiszteletdíj megtartásával). Igazgatói posztjáról 1862-ben vonult nyugdíjba.

40 Az 1825. szeptember 11-én kelt császári leiratban: „[...] mit dem ausdrücklichen bedingung daß Sie sich auf die Medaillir Kunst verlegen.” WB, Handschriftensammlung, I. N. 66.957/2. Itáliai tartózkodásai alatt használta négy (általam ismert) vázlatkönyvét: MNG, Grafikai Gyűjtemény, 1927–1304–1307. (Az 1306-os könyvecske elejébe Böhmen legkisebb fia jegyezte be angolul, hogy azt apja első itáliai tartózkodása idején használta; az 1304-es számúban a Parthenón-fríz egy részletéről is van rajz, ezt tehát talán inkább a második alatt.) Az Szm Szilárd Vilmostól vásárolta őket 1927-ben. Nincs feldolgozásuk vagy akár említésük a szakirodalomban.

41 EITELBERGER 1878. 217. „Er war unbestritten in seiner Zeit der hervoragendste Kunstkenner Wiens; keiner der lebenden kann sich mit ihm messen.”

42 *L Böhmen-Fejérváry 1* és *L Böhmen-Fejérváry 2*.

43 *L Böhmen-Fejérváry 1*, 5 (1840. november 21.): „[...] Rumohr der g[e]rade hier war, sagte das es einer der schönsten Francia ist, dieß wissen wir auch, [...]”. Vö. még például: *L Böhmen-Fejérváry 1*, 1 (1837. április

7): „[...] Baron Rumor ist hier, [...] ist er bey mir von manchen überrascht worden, [...]”

44 Ezt hivatalosan még sokáig ICA-nak hívták, a DAI (Römische Abteilung) elődje.

45 *L Böhmen-Fejérváry 1*, 12: „Braun Secretär des Archeologischen Instituts in Rom ist hier durch, war aber nur 4 Tage hier, wo er mich jeden Tag besuchte, [...] von Euer Gnaden Sam(m)lung war viel die Rede, Herz in London hat ihm von uns erzählt, sehr gerne würde diese sehen, für diesmahl wird er aber in Rom schon bald erwartet, so daß er sich nirgends aufhalten will. [...]”

46 EITELBERGER (1844) 1847.

47 *K Böhmen W 1865*. Az antik tárgyak fejezeteit Eduard Sacken, a többi az árverező: Posonyi Sándor írta. (A magyar állami vásárlás meghiúsult szándékáról egy s más kiderül majd a *HIL III.* kötetéből.) Vö. még: EITELBERGER 1878. és FRIMMEL 1913. 189–197.

48 (Szemben Fejérváryval.) Böhmennek magának is volt gyűjtőbélyegzője, kétféle, lásd LUGT M, L. 271 és L. 1442. (A harmadik LUGT M-ben szereplő Böhmen-jegy, az L. 272, valójában nem bélyegző, hanem kézzel írt possesszor-rájegyzés.)

49 Róla legrészletesebben: HEIDECCKER 1969. Fejérváry Viczay Mihálytól örökölt szakértői közé tartozott, nagy hatással volt a fiatal Pulszkyra. Vö. például PULSZKY 3ÉK, 76–77. A császári régiségtár vezetőjének posztjáról történt „kifúrása” után egy ideig Velencében élt, onnan közvetítette Fejérvárynak például a Leopoldo Cicognara özvegyétől megszerzett tárgyakat.

ban),⁵⁰ Antonio Sanquirico (Velencében),⁵¹ Wilhelm Zahn (Nápolyban, illetve Berlinben)⁵² vagy Bram Hertz (Londonban),⁵³ illetve – csupán az 1844-gyel kezdődő néhány évre – Arcangelo Michele Migliarini (Firenzében);⁵⁴ Böhmnék azokat a darabokat is alkalmá volt tanulmányozni, amelyeket nem ő közvetített, például szállításuk, restaurálásuk stb. alkalmából; vagy amikor – 1838 tavasza és 1840 ősze között – meglátogatta Fejérváryt Eperjesen;⁵⁵ illetve kiválasztásukkor és megvételükkor 1844-ben, amikor Pulszky mellett ő is a gyűjtővel tartott annak utolsó nagy itáliai útjára.

Az 1847-es katalógusban szereplő mintegy kétezer (a sokszorosított grafikai lapok nélkül körülbelül 1650) tárgy származási oszlopában 120 esetben szerepel Böhmn (vezeték)neve. Ehhez hozzájön a sokszorosított grafikák gyűjteményi egysége, amelyet, ha nem is egyszerre, de szinte teljes egészében ő állított össze Fejérváry számára. Nem – illetve csupán kivételesen – említi meg azonban Böhmöt a katalógus azoknál a tárgyaknál, amelyek vásárlását ugyan ő bonyolította le Fejérváry

- 50 Elismert numizmata volt, a Palais Royal árkádjaiban működött üzletét Párizs első szakosodott éremkereskedéseként tartják számon, bár valójában másfajta műtárgyakat is közvetített. Viczay Mihállyal Anton Steinbüchel közvetítésével került kapcsolatba, s végül ő árusította ki Viczay éremgyűjteményét is, BERNHARD-WALCHER 1996. 176. szerint 1836-ban. (Fejérváry levelezése ennél korábbi időpontra enged gondolni.) Utóbb fia, illetve annak társas cége (Rollin et Feuardent) volt a Pulszky-gyűjtemény párizsi árverésének (K Pulszky P 1868) egyik szakértője.
- 51 Róla: PERRY 1982. Fejérváry az 1833-as és az 1844-es itáliai útja alkalmával is számos tárgyat vásárolt tőle személyesen, a közbülső időszakban levélben érkeztek ajánlatai. A tőle vett darabok között egyként vannak – nem is túl szofisztikált – hamisítványát, illetve olyan jelentős eredetiek, mint például az SzM, AGy ún. Grimani-kancsója.
- 52 Wilhelm Johann Karl Zahn festészetet és építészetet tanult Kassel mellett Párizsban, a színes litográfia úttörőjeként ismert. *Die schönsten Ornamente und merkwürdigsten Gemälde aus Pompeji, Herculanium und Stabiae [...]* című albumfolyamából (Berlin, 1828–1830, 1842–1844, 1852–1859) Fejérváry könyvtárában – természetesen – az első két sorozat füzetei voltak meg, Eperjesen Samuel Jaschko által egy-egy kötetbe kötve. (Ma: MTAK [Tb], Régész. F. 320/1–2.) Fejérváry ebből vett motívumokkal festette ki eperjesi lakásának nappaliját, amely egyúttal könyvtárszobája is volt. (Ennek azonban ma nem látható nyoma a Hlavná 103. alatti Pulszky-ház emeletén, vö. SZENTESI 1997.)
- 53 Hertzről tudtommal nincs feldolgozás, még születési éve sem ismert, 1859-ben halt meg. Tőle érkezett Fejérváryhoz például az SzM, AGy Exékias-vázája, s egy-két darab Horace Walpole Strawberry Hill-i kastélya berendezésének és gyűjteményeinek 1842-es árveréséről (vö. SZILÁGYI 1997b, 101, 59.5 tétel). Pulszky is élénk kapcsolatot tartott vele a londoni évek alatt. Vö. HIL I. 118, 128, 130, 132, 148 és 354. szám. Róla, illetve gyűjteményéről még leginkább lásd: GIBSON 1988. 11., illetve HENIG 1988.
- 54 NIERI 1931.
- 55 Vö. SZENTESI 2005. 62.

3. Ifjú sírsztéléje, fehérmárvány dombormű, Kr. e. 200 körül
Kunsthistorisches Museum Wien, Antikensammlung
© KHM Museumsverband

4. **Conrat Meit:** *II. Filibert savoyai herceg és Ausztriai Margit portrébüszkje*, puszpáng, 1515–1525 körül
London, The British Museum, Waddesdon Bequest
©Trustees of the British Museum

számára, de kimondottan megbízásra, és amelyek előző tulajdonosáról Fejérváry ennélfogva tudott. Ezek többnyire – már ahány ilyen esetről és amennyire ez eddig kiderült – egy gyűjteményből egyszerre történt több- vagy sokdarabos vételek voltak, olyanok, mint amilyen a Collalto- és az alább majd említett Horrack-tranzakció. Az így hozzá került tárgyak tételeiben Fejérváry az előző tulajdonos nevét tüntette föl származásként. A jelenleg dokumentálhatóan ily módon hozzá került darabok számát is 120 körülre teszem.⁵⁶

Az egykorú közvélekedés szerint másoknak is közvetített, s állandó szereplője volt Bécs nem nyilvános

árveréseken bonyolódó műkereskedelmének: tipikus ún. *Marchandamateur*.⁵⁷ Azonban jelenleg kevés olyan tárgyról tudunk, amelyet még életében adott tovább valakinek. A császári régiségtár először 1823-ban, majd 1826-ban, azután pedig 1859-től kezdve szinte minden évben vásárolt Böhmtől, illetve egyszer cserélt vele, összesen negyven darabot.⁵⁸ Tőle került a Czernin-gyűjteménybe az 1344-es évszámú polyptychon 1844–1845-ben, s ilyen Dürer ún. Fürlegerin-képpárja is (ezekről alább még lesz szó). Ismert továbbá, hogy Böhm adott tovább képeket barátjának, Festetics Sámuelnek, amelyek közül azután volt, amit visszaszerzett 1859-ben,

56 Korábban (SZENTESI 2005. 59.) mintegy kétharmad résznyire tettem a Fejérváry-gyűjtemény „Böhm kezén átment” darabjainak arányát. A *K Fejérváry* [1847] kiadásra való előkészítése kapcsán áttekintve a származási oszlopok adatait, ma úgy gondolom, hogy ez valójában jóval kevesebb volt; ami természetesen nem változtat azon, hogy Böhm eperjesi látogatásakor mindazt

lát(hat)ta, amit Fejérváry az ő „belépése” előtt szerzett meg.
57 Meg nem nevezett mások („einige alte Wiener Kunstleute”) mellett „B. J. C. Wawra” (véltetően tehát Carl Josef Wawra, vö. NATTER 2003) mondta ezt Theodor von Frimmelnek. FRIMMEL 1913. 190.

58 A hagyatéki árverésén vásároltak további tizenkilencet. A KHM, AS nyilvántartási adatait Alfred Bernhard-Walcher jóvoltából ismerem.

amikor Festetics kénytelen volt eladni gyűjteményét. Ezek közé tartozik Benozzo Gozzoli a Madonnát Assisi Szent Ferencsel és Sienai Szent Bernardinóval, valamint Fra Jacopo da Montefalco donátorral ábrázoló képe.⁵⁹ Eitelberger azt hangsúlyozza, hogy Böhm elsősorban cserélgetett: azért vált meg tárgyaktól, hogy jobbakat, fontosabbnak érzettek szerezzen meg értük, egyrészt mert szenvedélyes gyűjtő (nem egyszerűen *Sammler*, hanem igazi *Liebhaber*) volt, másrészt mert passzionátus pedagógusként gyűjteményét nagyon tudatosan úgy alakította, hogy az minél alkalmasabb legyen a művészetek történetének demonstrálására. Az ebből a szempontból fontos és/vagy (azaz) szívének kedves daraboktól pedig nem vált meg soha.⁶⁰

Mind Böhm saját gyűjteményének forrásai, mind az általa közvetített tárgyak származása lényegében ismeretlennek nevezhető: a valaha nála volt művek provenienciasora rendre vele is végződik, s még ha keletkezésükről vagy előkerülésükről tudni is lehet, ezek hosszabb-rövidebb „alámerülés” után bukkantak föl nála újra. Ez alól a Fejérvárynak továbbadott darabok túlnyomó többsége sem kivétel: alig van köztük olyan, amelyről Eperjesre küldött leveleiben – legalábbis a fennmaradtakban – elmondott valamit, vagy olyan, amelynek előző tulajdonosa kereséséhez az 1847-es katalógus esetleg mégiscsak ad valamilyen támpontot.

Böhm szerzeményezési horizontjának érzékeltetésére álljon itt néhány példa a jelenleg ismert nagyon kevés közül. A császári régiségtárral 1860-ban cserélt el (nem tudjuk, mire) egy mintegy 120 cm magas márvány domborművet, egy ifjú sírsztéléjét (Kr. e. 200 körülről) (3. kép). Ennek lelőhelyeként az „athéni Akropolis falát” tartják számon.⁶¹ Böhm környezetében *Holbein-Köpfchenek* becézték azt a puszpáng büsztpárt, amelyért I. Lajos bajor király csillagászati összeget kínált neki, Anselm Rothschild pedig személyesen zárandokolt el hozzá, hogy rábeszélje az eladásra, de Böhm azzal utasította el, hogy „nem elég gazdag e mű valódi értékének megadására”.⁶² (A hagyatéki árverésről azután sikerült megszereznie őket.) Mai meghatározásuk szerint Conrat Meit faragványai, Ausztriai Margitot és (korábban

5. **Conrat Meit: *Ádám***, puszpáng, festésmaradványokkal, 1530–1535 körül
Kunsthistorisches Museum Wien, Kunstskammer
© KHM Museumsverband

59 KHM, GG 221. PURL <http://www.khm.at/objektdb/detail/228/>. Szerepel EITELBERGER (1844) 1847-ben (1029, Nr. 19) és *K Festetics W* 1859-ben (ezt kétféle változatban nyomtatták ki, közülük a bővebben Nr. 27), de nincs benne *K Böhm W* 1865-ben. A KHM-ben provenienciáját nem tartják számon, csak megszerzésének évét: 1872 (vö. *Gemäldegalerie KHM* 1991. 31); de Friedrich Jacob Gsell hagyatéki árverésének katalógusa mind Böhmöt, mind Festeticset megnevezi előző tulajdonosaként: *K Gsell W* 1872, 37, Nr. 165. és metszet.

60 EITELBERGER 1878, például 212–213. Vö. alább a Conrat Meit-büsztpárt esetével.

61 KHM, AS, I 118, lásd: PURL <http://www.khm.at/objektdb/detail/50221/>

62 A legendárium: HENSZLMANN 1865. 222; EITELBERGER 1878. 215. még hozzát teszi, hogy Böhm a nőalak fejéről vette át azt a főkötőt, amellyel első feleségét ábrázolta. A kelheimi kőbe vésett portré-büsztpárt lásd ENGLMANN 1912. 118. és 150. Nr. 80 (Taf. 28, 15); HUSZÁR 1956. 318–319. Nr. 11 (Abb. 14).

6. **Guariento di Arpo: Mária megkoronázása**, polyptychon, 1344
Pasadena (Kalifornia), Norton Simon Museum
© Norton Simon Art Foundation

elhunyt) férjét, II. Filibert savoyai herceget ábrázolják⁶³ (4. kép); s azonosíthatóak II. Rudolf császár prágai Kunstkammerének 1607 és 1611 között felvett inventáriumában.⁶⁴ Ottani leírásukban az is szerepel, hogy Melchior

Hainhofer augsburgi műkereskedő szállította őket Prágába, akárcsak Conrat Meit Ádám és Éva szoborpárját,⁶⁵ amelyek közül az Ádám (5. kép) utóbb szintén Böhmei gyűjteményében volt (az Éva pedig a Böhmmel élénk

63 BM, Waddesdon Bequest, WB 261, lásd: BM, Merlin, mus. nr.: WB 261. Vö. *Kat. Meit* 2006. 104–107. Kat. Nr. 10 (Jens Ludwig BURK).

64 BAUER–HAUPT 1976. 99, Nr. 1864. A tétel leírása szerint ezeket „Melchior Hainhofer úr küldte ide Őfelségének”. Idézi: *Kat. Meit* 2006. 105, de a provenienciasort Philipp Hainhofer augsburgi műkereskedővel kezd, aki Melchior unokája volt. (Valószínűleg azért, mert Melchior 1577-ben meghalt, s így személyét Burk nem tartotta egyez-

tethetőnek azzal az 1609-es évszámmal, amely a szintén tőle eredeztetett Ádám és Éva leírásában szerepel [lásd a következő jegyzetben]. Ott azonban még egy „közbülső” tulajdonos is említést nyer.)

65 BAUER–HAUPT 1976. 99, Nr. 1863. A tétel leírása szerint „az augsburgi Hainhofer küldte ide őket és a tanács tisztelte meg velük Őfelségét 1609-ben”. Idézi: *Kat. Meit* 2005. 80, itt Burk a tanácsot kérdőjelesen Prága város tanácsával azonosítja.

kapcsolatokat ápoló Hanns Gasser szobrászában.⁶⁶) A köztes időszakból, tehát a 17. század elejétől Böhme tulajdonlásáig egyik darabnak sincs ismert nyoma.

A ma Loeb-Poseidónnak nevezett hellénisztikus bronzszobrot, amelyet Böhme 1841 és 1842 fordulóján adott tovább Fejérvárynak, a 18. század elején egy római gyűjteményből publikálta Causeus (azaz Michel-Ange de La Chausse) és az ő nyomán Montfaucon⁶⁷ – a közbülső közel másfél évszázad fehér folt.

Lényegesen kisebb a hiátus annak a retabulumnak a történetében, amelyet rendre 1344-es évszámot viselő *großes Altarwerk*ként emlegettek.⁶⁸ A középső tábláján Mária megkoronázását ábrázoló polyptychont (6. kép) Böhme környezetében egy Giotto-tanítványnak tulajdonították, ma pedig Guariento di Arpónak attributálják, s vannak, akik amellett érvelnek, hogy eredetileg Guariento szülővárosa, a Padova közelében fekvő Piove di Sacco San Martino-templomának főoltárán állhatott; visszafogottabb szerzők szerint pedig egy padovai templomból származhat.⁶⁹ Az bizonyos, hogy két táblájának hátán *Amministrazione gen[erale] delle Regie Rendite* köriratú pecsét van,⁷⁰ egy időben tehát a toszkán nagyhercegség ezen a néven 1786–1808 és 1814–1852 közt működő központi pénzügyi hivatalának kezelésében volt.⁷¹ Böhme 1844-ben, amikor eladta Eugen Karl Czernin grófnak, azt mondta, hogy a művet Padovából hozta magával Bécsbe;⁷² most már „csupán” az a kérdés, pontosan honnan származik, mikor és hogyan került „állami vagyonkezelésbe”, illetve mikor és

hogyan került ki onnan. Rudolf Eitelberger 1844-ben bizonyos helyeken nagyon sérültként jellemezte, és a mainál kevesebb tábláját sorolta föl. Jelenlegi összeállítását és kereteit ahhoz az alapos restauráláshoz kötik, amelyet már Czernin-tulajdonban, de még Böhmenél Heribert Hutter szerint Erasmus Engerth – Böhme benső barátja – végzett volna.⁷³ Hutter azt is mérlegeli, nem illesztettek-e ekkor bele eredetileg nem hozzá tartozó táblákat. (A toszkán nagyhercegi hivatal pecsétje csak két kisebb táblán van rajta; s csupán két másik hátára van tintával felírva Böhme neve egy-egy olyan számmal együtt, amely a mai összeállítás sorrendjével nem egyezik.)⁷⁴

Hasonlóan zárt (és jóval korábbra visszanyúló) provenienciasora csupán Dürer ún. Fűrlegerin-képpárjának – azaz két fiatal nő csípőportréjának, amelyekről korábban úgy tartották, hogy a nürnbergi Fűrleger család két tagját ábrázolja – állt össze legújában Bubryák Orsolya jóvoltából.⁷⁵ Ezek – közös keretben és már akkorra is nagy utat megtéve – 1673-tól az olmützi érsekek gyűjteményében voltak (Kroměřížben, illetve Olmützben), innen árverezték el őket 1830-ban. Vásárlójuk egy bizonyos „Biela úr” volt, aki talán azonos Wilhelm Biela báróval (1782–1856), egy osztrák szolgálatban álló katonatiszttal, aki amatőr csillagászként és nem mellesleg festménygyűjtőként is ismert.⁷⁶ Tőle szerezhette meg a képpárt Böhme, aki 1844 után⁷⁷ egy augsburgi régiségkereskedőnek (Fidelis Butsch) adta tovább, tőle pedig Carl Waagen vette meg 1847 előtt.

66 Mindkettőt Eitelberger szerezte meg múzeumának a hagyatéki árverésekről. *K Böhme* W 1865. 165. Nr. 2177, metszettel. (Utóbbi mellett bal kezének tartása alapján különböztethető meg a ma Tilman Riemenschneidernek attributált Ádám-tól, Nr. 2176); illetve *K Gasser* W 1869. 21. Nr. 789. A szoborpárt 1942-ben tették át a KHM-be. KHM, KK, 9888 és 9889, lásd: PURL <http://www.khm.at/objektdb/detail/95905/> és <http://www.khm.at/objektdb/detail/95906/>. Vö. *Kat. Meit* 2005. 80–82. Kat. 4 (Jens Ludwig BURK).

67 18. század eleji publikációiról is: WALTER-KARYDI 1991. és SZILÁGYI 1997b, 102–103, 59.7 tétel.

68 Ma (1972 óta): Pasadena (Kalifornia), Norton Simon Museum, M.1987.3.01-32.P, lásd: PURL <https://www.nortonsimon.org/art/detail/M.1987.3.01-32.P>.

69 Vö. a 72. jegyzettel. Az utolsó Guariento-monográfiához (MURAT 2016) még nem jutottam hozzá. A középkép feliratában (M CCC XXXXIII [I] TEPÖRE NRI ARCHIP [I] ALBERTI) említett klerikus személye egyelőre azonosítatlan.

70 HUTTER 1964. 38.: „Wappensiegel” a csak általa közölt körirattal, amelyet – Bernhard Kochnak köszönetet mondva – úgy értelmez, hogy az vagy I. (utóbb császárként, illetve magyar királyként II.) Lipót (Pietro Leopoldo) nagyhercege, vagy egyik fiáé, III. Ferdinándé (toszkán nagyherceg 1790 és 1799, majd – a napóleoni háborúk hányattatásai után újra – 1814 és 1824 között). Innen került közkézre többé-kevésbé pontatlanul a két mondott nagyherceg

(valamelyikének) gyűjteményből való származtatása.

71 Az *Amministrazione generale delle Regie rendite* hivataltörténetét lásd itt: http://www.archiviodistato.firenze.it/siasfi/cgi-bin/RSOLSearch-Siasfi.pl?_op=print_scons&id=FIAA00001&livello=&_colbj=yes&_language=eng&_selectbycompilationdate=SI (Letöltve: 2018. 07. 05.)

72 Czernin gróf naplójából (1844. május 27-i bejegyzés) idézik: JUFFINGER–WALDERDORFF 2015. 74. Ők ezt úgy értelmezik, hogy Böhme valószínűleg 1844-es itáliai útjáról hozta magával, ez azonban kizárt, mert a Fejérváryból, Böhmeből és Pulszkyból álló társaság 1844 júliusának elején indult és szeptemberében érkezett vissza Bécsbe (vö. *Fejérváry* RJ 3 bejegyzéseivel).

73 EITELBERGER (1844) 1847. 1015–1016. Nr. 17. Vö. Eugen Karl Czernin gróf 1845. május 31-i naplóbejegyzésével, amely szerint ezen a napon Böhme külvárosi házában járt, ahol „Das alte AltarGemälde ist zusammen gestellt [...]”, idézi: JUFFINGER–WALDERDORFF 2015. 74.

74 HUTTER 1864, egy Böhme-feliratos hátoldal reprodukálva: Abb. 64. (Ugyanakkor Hutter az indokoltnál is gyanakvóbb volt, javasolta például még egy C beiktatását a feliratba, amely az olvasatot 1444-re módosítaná.)

75 BUBRYÁK 2017. 140–147.

76 Velencében kiadott nekrológjai: *Biela* 1856a, illetve *Biela* 1856b, életrajzát innen vette át: WURZBACH I. 1856. 388–390.

77 Mert szerepelnek EITELBERGER (1844) 1847-ben: 1031. Nr. 52 és 53.

Böhm nem írt művészettörténeti értekezéseket,⁷⁸ de nézetei nagy hatást gyakoroltak néhány fiatalemberre. A délutánoként, külvárosi házában, saját gyűjteményének tárgyai fölött tartott szeánszokon, amikor csak tudott, ott volt Pulszky és Henszlmann, azok rendszeres résztvevői közül pedig Rudolf Eitelbergernek és Eduard Mellynek a breitenseei Collalto-gyűjteményről szóló írásaival fogunk még foglalkozni.

Böhm művészet(történet)i nézeteinek keretrendszere – durván egyszerűsítve – a német romantikus történetfilozófia alapjain kibontakozó művészettudományoknak egy változata volt; valami olyasmi, mint ami számunkra leginkább Henszlmann *Lehrgebäudéja*-ként ismerős,⁷⁹ olyan henszlmanni kulcsfogalmak erős hangsúlyával együtt, mint például az eleven, illetve a karakterisztikus („jellemzetes”).⁸⁰ De hasonlót a fiatalok olvashattak volna is – és olvastak is. Böhm varázsát az egyes művek tanulmányozásából és összehasonlításából származó sok-sok eredeti szempont és megfigyelés adta, amelyek például a gyakorló művész tanultságát és tapasztalatait hasznosították a megformálás, az anyaghasználat, a technika és a megmunkálás részleteinek értelmezésében. Ezek összefűzéséből történeti változások finom jellemzése, korok és mesterek viszonyainak, műfajok, ábrázolási jellemzők és stílusok kialakulásának árnyalt leírása, pontosabban szemléltetése állt össze önkéntes tanítványai számára megvilágító erővel.

Fejérváry azonban nem tartozott Böhm „rajongói” közé. Viszonyukat a nagyon eltérő életelveik és né-

zeteik respektálására is kiterjedő kölcsönös megbecsülés, és Fejérváry részéről a bizalom, Böhm részéről pedig a kettejük közötti társadalmi különbséget mindig udvariasan hangsúlyozó lojalitás jellemezte. Ez csupán az évek múltán, majd végül legközelebbi hozzátartozóiknak a távoli Angliába kerülése⁸¹ miatt vált egyre inkább valami olyasmivé, amit talán barát-ságnak nevezhetni.⁸²

Mindenesetre Fejérváry önálló ítélettel, saját elképzelései szerint és nagyon tudatosan alakította ki gyűjteménye jellegét, szerkezetét és arányait, s még Pulszkyval szemben is mindig magának tartotta fenn a döntést a vásárlásokról. Böhm pedig nagyon pontosan ismerte Fejérváry gyűjteményét, szempontjait és – legalábbis anélkül, hogy tisztában lennének műkereskedői működésének valódi dimenzióival, úgy tűnik – az övéit nagyságrenddel meghaladó anyagi lehetőségeit. De még a Böhm által kimondottan Fejérváry megbízására lebonyolított vételek egyikének sem ismerjük a pontos körülményeit: nem tudjuk például, melyikük válogatott egy-egy nagyobb kínálgató tárgye gyűttesből, s ez a Collalto-vásárlás esetében sem fog kiderülni. Fejérváry mindig Bécsset és Collalto (herceget) szerepeltette Collalto-eredetű tárgyai származási helyeként, illetve előző tulajdonosaként, Breitensee-t és Friedrich Simont soha nem említi, de ebből még merész kockázatvállalással sem érdemes arra következtetni, hogy a teljes együttest nem is látta, illetve nem tudott arról, hogy az valójában hol és kinek a tulajdonában volt akkoriban.

78 Arról, hogy Böhm és Henszlmann együtt terveztek volna írni egy egyetemes művészettörténetet, pontosabban arról, hogy ez valójában egy Bécsben tartandó belépti díjas felolvasássorozat (meghiúsult) terve volt, vö. *HIL* I. 16. szám. Kapcsolódó legendák kiiktatása érdekében megjegyzendő, hogy Henszlmann kassai hagyatékában a „Böhmiana” feliratú iratborítóban (VSMRP, p. č. 749-ben) főként Böhm metszetgyűjteményéről szóló Henszlmann-feljegyzések találhatók. Ugyanakkor Henszlmann is, Eitelberger is említi, hogy Böhm készített feljegyzéseket gondolatairól, de ezek az utóbbi szerint „bár nagyon érdekesek, publikálásra nem alkalmasak” (EITELBERGER 1878. 202). Kellott tehát hogy legyenek ilyen tárgyú Böhm-papírok, de ezek jelenleg lappanganak.

79 Rövid áttekintés: SZÉLES 1992. (Henszlmann doktriner volt, korai nézetein Széles által szintén bemutatott kései egyetemi előadásaiiban sem változtatott.)

80 Utóbbiról az 1840-es évek magyar irodalomelméletének, illetve -kritikájának kulcsfogalmaként: KOROMPAV 1998 (Pulszky véleményvezérei szerepének kiemelésével).

81 Wolfgang Böhm már 1848 második felétől Londonban volt (egy ot-tani Raffaello-szakértőként való fellépéséről vö.: *HIL* I. 310. szám), majd hosszabb itáliai tanulmányút után (amelyre magával vitte tanítványát, Henszlmann unokaöccsét, Doby Jenőt), Drezdában

élt, míg végül a berlini királyi képtárban lett restaurátor. (Mindennek forrásait hosszú lenne ismertetni, hadd utaljak itt csupán Bécsből Londonba történt távozásának háttéréként „Böhm macskája” Pulszky ÉK-jából elhíresült esetére. A legfiatalabb Böhm fiúból, Josef Eduardból (1834–1890) híres, a királyi család megbízásaira is sokat dolgozó szobrász vált a viktoriánus Angliában, vö. STOCKER 1988. (A középső fiú, Johann, gépészmérnöként az óbudai hajógyárban (!) dolgozott, legalábbis a 1870-es években, lásd: EITELBERGER 1878. 215.)

82 Böhm igen szerénynek nevezhető polgári körülmények közül származott: félárva gyermekként egészen fiatal korától boltosinasként, illetve -segédként dolgozott Szepesolasziban; iskolázottsága gyakorlatilag nem volt. Első római tartózkodása alatt katolizált és felvette tagjai közé a nazarénus testvérület (a Lukasbruderschaft). Eitelberger hangsúlyozta, hogy (ultramontán, illetve a katolikus modernizmus bécsi áramlataihoz kötődő) mély hitét soha nem toltta előtérbe kapcsolataiban, noha benső barátai, például Erasmus Engerth, hasonló meggyőződésűek voltak. Fejérváry is igazi *self made man* volt, de mégiscsak magyar nemes, egy táblabíró fia, aki a legjobb magyarországi protestáns iskolákban (az eperjesi evangélikus, majd a sárospataki református kollégiumban) tanult. Utóbb liberálisnak és szabadkőművesnek minősített, angol eszményű fölfogásának gyökereiről lásd: SZENTESI 2007.

Collalto-származású tárgyak Fejérváry gyűjteményének katalógusában

A Fejérváry 1847-es katalógusában szereplő mintegy kétezer (a sokszorosított grafikai lapok nélkül körülbelül ezerhatszázötven) tárgy közül összesen huszonegy tételnél van szó Collalto-származásról.

Majolikák

Túlnyomó többségük a *Majolica und Porcelains* című fejezetben jelenik meg. Ezt a fejezetet összesen huszonhárom tárgy alkotja (pontosabban huszonegy tételben leírt huszonhárom tárgyként számozott huszonnégy darab). Ezek közül a származási oszlopok szerint tizenkilenc (húsz, huszonegy) Bécsből és Collalto hercegtől, illetve Collaltótól (*von Fürst Colalto*, illetve *von Colalto*) érkezett.⁸³ (Böhmről nem történik említés.) Ezek és csak ezek a gyűjtemény majolikái. A III. részben tárgyalom majd őket.

A fejezetbe sorolt további négy tárgy porcelán: egy Drezdában (személy nincs megnevezve), minden bizonynyal 1836-ban megszerzett, a meissenai porcelán előállításának kísérleti stádiumából származó, ún. *Böttgersteinzeug* szobrocška,⁸⁴ amely éppen technikátörténeti érdekességével kelthetett figyelmet. Valamint három olyan darab, amely a Fejérváry-gyűjtemény és a gyűjtő Fejérváry Gábor őstörténetébe vezet vissza: ezeket Fejérváry 1829-es féléves nyugat-európai és itáliai utazása alatt vette. Ez volt az utolsó olyan alkalom, amikor nagyon vegyes tárgyakat vásárolt, s még nem az opálkereskedelem jövedelméből, tehát – a későbbiekhez viszonyítva – csupán kisebb értékűeket. Így Párizsban (személy megnevezése itt sem szerepel) két sèvres-i, nem derül ki, milyen típusú, mindenesetre tájképekkel díszített edényt.⁸⁵ Torinóban pedig egy Cagna nevű műkereskedőtől – akit soha többé nem keresett föl, s az

ezen egyszeri alkalommal tőle vásárolt tárgyak többségét sem vette föl utóbb a katalógusába – egy öt aranyozott puttóval dekorált porceláncsészét.⁸⁶

Zománcművek

Az 1847-es katalógus következő, zománcok (*Email's*) című fejezete összesen öt tételt tartalmaz. Közülük egy Collalto-eredetmegjelölésű. Ebben négy kis zománcfestésű szentkép: Szent Miklós, Szent Péter és Szent Bernát ábrázolása, valamint egy Mater Dolorosa van leírva, amelyek közös, aranyonak nevezett, de minden bizonnyal csupán aranyozott keretbe voltak összeállítva.⁸⁷ A katalógus mind a négy táblácska feliratát reprodukálja, azaz visszaadja a csupa kapitálisból álló írásképet is, s lemásolta a feliratsáv jobb szélén („a sarokban”) látható szignójukat is •I•L• formában, feloldás nélkül. (A *-gal jelölt *Hahn* szót Henszlmann írta be egy kihúzott szó fölé.)

„{Nº} 3 [/] {Größe.} 3" 6" h(och)[,] 3" br(eit) [/] {Beschreibung} In einer goldenen Rahme vier Stück Bilder und zwar:

1.) Heiliger Nicolaus in Bischof Mantel und Mitra, mit heiligen schein – den Bischofstab in der linken, mit der rechten segnend, 3. vor ihm in einen Gefäß stehende Kinder. S. NICOLAVS. in Eck Monog(ramm): •I•L•

2.) Heilige Petrus in Gefängniß mit heiligen schein, die Hände in Kuten gefaltet. – S. PIERRE PRIS. & ENFERRE. •I•L•

3.) Heilige Bernard in weißen Ordens Gewand, mit heiligen schein, neben einen Kreuz, voran die Marter Werkzeuge und ein Hahn[*] – vor ihm auf einen Tisch ein eleganter Henkelkrug. S. BERNARDUS. •I•L•

4.) Mater dolorosa mit heiligen schein in blauen Gewand, die hände gefaltet: MATER DEI. •I•L• [/] {Erhaltung} volkom(men) [/] {Erworben in} Wien [/] {von} Colalto [/] {Werth} 120.⁸⁸

az ennek pontosan megfelelő 50 forint [W. W.]

86 K Fejérváry [1847], [1082]. Kifizetése: *Fejérváry RJ* 1. 1829. június 22. A Cagnától 230 C. M.-ért vásárolt összesen huszonegy tárgy közül Fejérváry mindössze hatot vett föl 1847-es katalógusába összesen 150 forint [W. W.] – azaz 60 C. M. – becsértékkel. Közülük ezt a porceláncsészét 5 forint [W. W.] értékűnek tartotta 1847-ben.

87 K Fejérváry [1847], [1087]. Ez is egyike 2004-es tárgyszámzásom hibáinak, mert a közös keretbe foglalt négy darabnak egy számot adtam annak idején. Megadott méretük, azaz – 9,1 × 7,8 cm táblánként értendő, mert ГАТТ 1883 szerint egyenként 4 × 3 ¼ inch-esek, azaz 10,16 × 8,25 cm-esek voltak. (A különbség abból adódhat, hogy a keret takarta a lemezek széleit.)

88 K Fejérváry [1847]. fol. 56r.

83 K Fejérváry [1847], [1062]–[1080]. (A főnti számok úgy jönnek ki, hogy Fejérváry egy tételben, de két tárgyként számozva írja le az [1062]–[1063] számú „mosdótálat” és kancsót, valamint egy tételben és egy tárgyszámon az [1070]–es levesestálat és fedőjét. Utóbbiakat én is egy tárgynak vettem annak idején, de most azt gondolom, hogy a tál és a fedő eredetileg nem tartoztak össze.)

84 K Fejérváry [1847], [1081]: egy feje fölé mindkét kezével kagylóhéjat tartó meztelen ifjú mintegy 20 cm magas szobra, becsértéke 25 [W. W.] (A pénznemekről lásd alább.) A tétel szövegében Johann Friedrich Böttger nevét Fejérváry ugyanúgy írta el („Becker”), ahogyan Pulszky az 1836-os nyugat-európai és angliai közös utazásukról beszámoló egyik útirajzában többször is, lásd: PULSZKY 1839. 87–88.

85 K Fejérváry [1847], [1083]–[1084]. Kifizetése: *Fejérváry RJ* 1. 1829. augusztus 25. (Vételáruk 20 C. M. volt, becsértékük a katalógusban

7. **Jacques Laudin:** *Clairvaux-i Szent Bernát*, Limoges, 17. század második fele. Zománcfestmény részlemezén, aranyozással Fejérváry [1087] – GATTY 1883. XII. tábla nyomán

8. **Jacques Laudin:** *Fájdalmas Szűzanya*, Limoges, 17. század második fele. Zománcfestmény részlemezén, aranyozással Fejérváry [1087] – GATTY 1883. XII. tábla nyomán

Ezek tehát a 16. század vége és a 18. század közepe között Limoges-ban működő Laudin zománcfestő-dinasztia⁸⁹ két Jacques keresztnévű tagja közül az egyik: vagy I. Jacques Laudin (1627 körül–1695), vagy unokaöccse, II. Jacques (1663 körül–1729) művei.⁹⁰

Kettő közülük bizonyosan Joseph Mayer (1803–1867) liverpooli gyűjteményébe, illetve 1852-ben a nyilvánosság számára megnyitott múzeumába⁹¹ került. Talán ugyanakkor, amikor az elefántcsont faragványok,⁹² te-

hát 1855-ben, mert Henszlmann és Pulszky levelezésében az utóbbiakról 1855 tavaszán szó esik.⁹³ Pulszky a csontfaragványok és az őskori bronztárgyak⁹⁴ teljes kollekcióját eladta Mayernek, s ezeket – úgy tűnik – egyszerre, mert önéletrajzában egy tranzakcióként írt megvásárlásról az elefántcsontoktól és a magyarországi lelőhelyű őskori bronztárgyaktól (például a két ún. abosi keréktől).⁹⁵ Csakhogy Mayerhez ezeken kívül még sokféle egyes darab is került gyűjteményéből, például a ma

89 Tizenegy családtag ismertetése műveik szétválasztása nehézségeinek jelzésével: AKL LXXXIII. 2014. 282–284.

90 Vö. még a 102. jegyzettel.

91 Vö. Mayer 1988.

92 Mayer Pulszky teljes elefántcsont gyűjteményét megvásárolta, tehát nem csupán a Fejérvárytól örökölt darabokat, hanem Pulszky saját szerzeményeit is. Teljes listájuk, illetve katalógusuk: PULSZKY 1856. GIBSON 1994 a 4. és 15. század közé datált európaiakat dolgozta föl közülük. Lista ezek mellett az egyiptomi, görög, etruszk és római (azaz ún. prekeresztény), valamint „posztközépkori” darabokról is egy kis füzetkékben: *Liverpool Ivories* 1954. Az indiaiak ebben sincsenek benne, ezekről: GATTY 1882. 88–92, nr. 771, 773, 790, 793,

824. A benini csontkürt (Varsányi-féle rajzának reprodukciója: SZENTESI 2011. 430) már afrikai készítésűként meghatározva: GATTY 1882. 45–46, nr. 367. Ma a 13. századi és annál későbbi készítésű európaiak az NML, WAG-ben, az annál korábbiak, illetve a nem európaiak az NML, WM-ben vannak (illetve kellene hogy legyenek).

93 *HIL* I. 181–185. szám, vö. 190. számmal is. (GIBSON 1988. 10–11., illetve GIBSON 1994. XX. csak az elefántcsontokról szól és csak Pulszky önéletrajzára hivatkozva; utóbbiban azzal a fontos kiegészítéssel, hogy ezeket Pulszky először a BM-nak ajánlotta föl.)

94 Katalógusuk: NICHOLSON 1980.

95 Pulszky ³ÉK II. 136. Év megadása nélkül.

9. **Jacques Laudin:** *Fájdalmas Szűzanya*, Limoges, 17. század második fele
Zománccfestmény rézlemezen, aranyozással
magángyűjtemény (© eBay Inc.)

10. **Jacques II. Laudin:** *Myrai Szent Miklós*, Limoges, 17. század utolsó, 18. század első évtizedei
Zománccfestmény rézlemezen, aranyozással
New York, The Metropolitan Museum of Art

Codex Fejérváry–Mayerként számontartott közép-amerikai prekolumbiánus liturgikus naptár,⁹⁶ és néhány etruszk bronztárgy.⁹⁷ E további tárgyak megszerzési körülményeiről semmilyen forrásunk nincs, még azt sem tudjuk, hány és milyen darabokról van szó.⁹⁸

Joseph Mayer zománctárgyainak legkorábbi – és egyzersmind Charles T. Gatty 1883-ban kiadott katalógusa előtt egyetlen – ismertetése az a beszámoló, amelyet a Royal Archaeological Institute 1862. június 6-i ülésére zománccokból és niellókból rendezett alkalmi kiállításról az ülés jegyzőkönyveként közöltek. A kiállításon Mayer huszonöt zománctárggyal (és egy – amúgy Cicognara–

Fejérváry-származású – nielló paxtáblával) vett részt. Ebben a Laudin-szentképek külön megemlítvé.⁹⁹ A liverpooli múzeum anyagáról az 1880-as években jelent meg katalógussorozat, amelynek idevágó kötetében a Szent Bernátot és a Fájdalmas Szűzanyát ábrázoló táblácska szerepel, s ezeket reprodukálták is (7–8. kép).¹⁰⁰ Ekkor már ez a kettő sem volt közös keretben, s az tűnik valószínűbbnek, hogy a másik kettő nem is került Mayerhez.¹⁰¹ Charles T. Gatty katalógusából az is kiderül, hogy a képeket (természetesen) rézlemezeztették; a Mater Dolorosa-táblácska fekete alapon fehér és fekete zománccal és aranyozással készült, és a

96 GYARMATI 2005. A „kódex” Mayerhez kerülése éveként szokott szerepelni az 1855-ös évszám, de nem tudni, mi alapján.

97 Ezekről (ahogyan a más anyagból készült etruszk tárgyakról is): SZILÁGYI 1991 és MACINTOSH TURFA–MUSKETT 2017.

98 Az NML archívumában nincsenek a tranzakció(k)ról szóló források, s így olyan tárgylista sem, amely felsorolná a Mayerhez került darabokat. Ezek azonosítására jelenleg formálódik kutatási program

az NML és az SzM, AGy közötti együttműködés keretében.

99 *The Archaeological Journal*, 19. 1862. 283.

100 GATTY 1883. 53. nr. 307 és 308, valamint XII. tábla.

101 A két táblácska leltári száma GATTY 1883 szerint M 44 és M 45. Ezek egyébként ma is érvényesek, ha darabjaink mégis megvannak. A két szomszédos leltári szám (M 43 és 46) biztosan nem a mi hiányzó tárgyainké, vö. GATTY 1883. 52–53. nr. 302–303.

felírásáv jobb szélén látható monogramon túl hátoldala-lán hosszabb, arannyal festett szignót visel(t), amelyet Gatty így ad vissza: „LAUDIN EMAILLEURA. LIMOGES I L.”¹⁰² A Szent Bernátot ábrázoló viszont több színnel készült fekete alapon fekete, fehér, sárga, zöld és bíborszínű zománccal és aranyozással. (Ennek hátán nem volt felirat.)

Talán elpusztultak a második világháborúban: a liverpooli múzeumot 1941. május 3-án¹⁰³ bombatalálat érte, amelynek többek közt Fejérváry-eredetű tárgyak is áldozatul estek.¹⁰⁴

A Szűzanya típusát a kis méretben, rossz minőségben közölt régi fekete-fehér reprodukciónál talán jobban érzékelteti egy műkereskedelemben forgó – hol I., hol II. Jacques-nak tulajdonított – táblapár egyik darabja (9. kép).¹⁰⁵ Ez ugyanakkora, az ábrázolás ugyanolyan kivágatú és beállítású és ugyanúgy grisaille hatású, mint Fejérváryé, s talán annak aranyozását is így kell elképzelni, a dicsfényt biztosan. Csak az előoldalán van felirat és szignó – ugyanolyan. Mária kézmozdulata azonban kicsit más a Franciaországban vándorló képecskén, és ez jobbnak is tűnik a „miénknél”.

A közül a két tábla közül, amelyek vélhetően nem kerültek Liverpoolba, a Szent Miklós-kép ikonográfia-át jól szemlélteti egy New Yorkban őrzött példány¹⁰⁶ (10. kép), amelynek ábrázolása pontosan megfelel Fejérváry leírásának. A Laudin-ek által készített számos Szent Péter-kép közül azonban nem ismerem a valaha Eperjesen voltanak megfelelő típusút.

A vadászó Nagy Sándor szobra

Egy további – pontosabban mind közül az első – olyan darab Fejérváry gyűjteményének katalógusában, amelynél Collalto-származásról esik szó, a görög és római bronzok fejezete (*Griechische und römische Bronzen*) egész alakos szobrok című alfejezetének (*Ganze Figuren*) egyik tétele. Ennek származási oszlopaiban Bécs és Böhme neve van megadva, a leírás szövege nevezi meg elődgyűjteményként a Collaltót.¹⁰⁷ Ez a vadászó Nagy Sándor szobra, amelyről tanulmányom II. része szólni fog.

Fejérváry 1837-es vásárlása a Collalto-gyűjteményből

Joseph Daniel Böhm egy 1837. április 7-én kelt hosszú levele elején egy fél mondatban értesítette Fejérváryt arról, hogy két ládát útnak indít Bécsből Eperjesre; a kisebbikben vannak a majolikák gondosan becsomagolva, és a kipakolásukhoz is türelmesen kell fogni: nem szabad őket erővel kirángatni, hanem először a mohát kell körülöttük finoman fellazítani.¹⁰⁸ (Mint majd látni fogjuk, két edény Böhm akkuratussága ellenére el-, illetve széttört a szállítás során.)

102 A szignókat Gatty még így értelmezte: „Joseph Laudin was painting enamels at Limoges in 1693.” De leírása megfelel ismert példákknak, például: „•Laudin•Emailleur• [/] •a•Limoges• [/] •I•L•” olvasható egy 2008. július 11-én, a párizsi Hôtel Drouot-ban árverezett Szent Skolasztika-táblácska (lot 112) hátán: <http://www.boisbaudry.com/2008/07/> (fényképpel), ezt itt II. Jacques-nak attribuíálták. Egy tizenegy kerek medaillonból álló, római császárbüsztöket ábrázoló sorozat hátoldalán: „•Laudin•Emailleur• [/] •au faubour de magnine• [/] •a•Limoges• [/] •I•L•” látható, lásd MÜSCH 2002. 268–271. Kat. 149–159 (fényképpel), az I. Jacques-nak attribuíálva. (Az ismert példákon az írásképp annyira egyforma, hogy ez a fajta hosszabb szignó mégiscsak egy Jacques-é kell legyen, kérdés, melyiké, én a II.-ra gondolnék inkább.)

103 Erről lásd a *Bombed out! World Museum and the Blitz* című ún. online kiállítást: <http://www.liverpoolmuseums.org.uk/wml/collections/blitz/>. (Letöltve: 2017. 07. 18.)

104 Ez pillanatnyilag nem eldönthető. GIBSON–RUSHTON 1988 „for the interim” közöltek egy check-listet a liverpooli múzeum limoges-i zománctárgyairól. Az ebben felsorolt 14 darab között két táblácskánk nem található meg. De az is lehet, hogy Gibsonék egyáltalán nem foglalkoztak a 13. századiaknál későbbi darabokkal, csak ezt *expressis verbis* nem írták le. Az NML, WAG (ahol lenniük kellene) jelenleg nem fogad anyagával, illetve archívumával kapcsolatos megkereséseket. (A Nagy Árpád Miklós jóvoltából mégiscsak célba jutott kérdésre még nem érkezett válasz.)

105 2013. június 8-án Dijonban aukcionálták, az Hôtel des Ventes Victor Hugóban, de az árverőház honlapján (www.interencheres.com/fr/maitre-sylvain-gautier-et-hotel-des-ventes-victor-hugo-ie_e233.html, letöltve: 2018. 07. 05.) nincs erről anyag; méretüket – a párdarab Salvalor Mundi-büszttől ábrázol – (10 × 8 cm) és fényképeiket (hátdaliakat is) lásd Alain R. Truong blogjában: www.alaintruong.com/archives/2013/06/05/27338149.html. (Letöltve: 2017. 07. 18.) Jelenleg az ebay-en kínálja eladásra őket egy Asnières-sur-Seine-i tulajdonos 800 euróért, lásd: <https://www.ebay.fr/itm/1ACQUES-I-LAUDIN-PAIRE-DE-PLAQUES-EN-EMAIL-GRISAILLE-LIMOGES-XVIIe-/123188996050?oid=123132779756>. (Letöltve: 2018. 06. 21.)

106 MET, 88.3.44, lásd: PURL <https://www.metmuseum.org/art/collectioin/search/187143>. 16,2 × 14,9 cm; az előoldalon csak a szentet megnevező felirat, a hátoldalon a hosszabb fajta szignó, amelyet a tárgyatáblázisban (úgy gondolom, nem teljesen pontosan) így írnak le: „Laudin au fauxbourgs/De Manigne/a Limoges•I•L•”. II. Jacques Laudinnak attribuíálva, s ez valóban későbbinek tűnik a sok-sok előoldalán kapitálissal felíratozott táblánál.

107 K *Fejérváry* 1847, [464]. Idézte majd a II. részben.

108 L *Böhm–Fejérváry* 1, 1 (a kiemelések az eredetiben aláhúzással): „Die Kästen sind gut eingepackt worden, in der kleineren sind die *Majoliken*, wo ich jedoch bitte beym auspacken sanft u(nd) mit geduld zu werke zu gehen, und ja nichts mit Gewalt herauszureißen, sondern ers[t] das Mooß recht loker zu machen, in der großen Käste sind die *Terra Cotten*, nur habe ich einen Kopf zurück behalten von wegen des Postamentes [...]”.

Fejérváry első – ismert – számadáskönyvének¹⁰⁹ végébe betéve maradt fenn két olyan önálló papírlap egy-egy tárgyjegyzékkel, amelyek nem tartoznak az 1827 és 1835 közötti évek bevételeiről és kiadásairól vezetett kötet évkörébe. Úgy gondolom, azért kerültek ide, mert Fejérváry előkereste és felhasználta őket katalógusa írásakor – a Horrack-jegyzéket számos ponton kimutathatóan bizonyosan. Az egyik lista záradéka ugyanis datált átvételi elismervény: Majnafrankfurtban 1842. június 16-án nyugtázták, hogy Böhme kifeizette Michael Horrack özvegye megbízottjának az elhunyt férj gyűjteményéből megvett tárgyak árát, és átvette a darabokat. Az irat nem tesz említést arról, hogy Böhme Fejérváry számára bonyolította le ezt a vételt, a darabok azonban Fejérváry gyűjteményébe kerültek – egy kivételével, amelynek tételéhez utólag a tárgyjegyzékbe is beírták ceruzával, hogy azt Böhme magának vásárolta meg.¹¹⁰

A másik egy kis papírlap minden cím, felirat, magyarázat, dátum vagy aláírás nélkül, tárgyak és árak felsorolásával (11. kép). A kézírás Joseph Daniel Böhme, a felsorolt darabok pedig azok, amelyek Fejérváry 1847-es katalógusa szerint a Collalto-gyűjteményből származtak (1. táblázat). Az első tizenöt sor tollal van írva, majd az árak összegzése alá ceruzával került még néhány sebtében odavetett tétel. Ezek közül az utolsó a „csomagolás stb.” ellenértéke. A ceruzás rész tehát – a főntebb mondott levéllel összevetve – bizonyosan 1837 tavaszán íródott. Kérdés csupán az lehet, hogy a tollal írt listával megegyező időpontban-e; tehát az, hogy az expedálás Bécsből Eperjesre és az elszámolás mennyivel követte a válogatást, illetve a vételt magát. Az 1836-os évnél korábbi időpont azonban az utóbbiakra sem jöhet számításba – mindamellett, amit a breitenseei gyűjtemény történetéről szóló IV. részben fogunk majd látni –, már csupán amiatt sem, mert az összeg kifizetése nem szerepel Fejérváry kiadásai között 1835 végéig.

A listában valamennyi, az 1847-es kézíratos katalógusban Collalto-származásúként megjelölt tárgy szerepel – kivéve a *Vadászó Nagy Sándort*. A tételek rövid megnevezése előtt álló, nem emelkedő rendű, nagyon külön-

böző számok azt is elárulják, hogy a darabok egy olyan gyűjteményből származtak, amelynek tárgyai számozva voltak, illetve amelyről rendelkezésre állt egy sorszámozott inventárium, katalógus vagy legalábbis lista – feltehetően az erre való hivatkozás mentette föl Böhmet az alól, hogy pár szavas utalásnál részletesebben leírja az egyes tételeket, és amelyet tehát szigorú értelmezésben (vagy túlinterepretálva?) Fejérvárynak is ismernie kellett volna ahhoz, hogy hivatkozási alapul szolgálhasson. A listánkban szereplő számok alapján erről a jegyzékről annyi elmondható, hogy biztosan több mint 467 tételt tartalmazott, illetve hogy 50 alatti és 450 fölötti sorszámain is 16. századi itáliai majolikaedények voltak. (Sajnos ezek a számok nem egyeznek egyik eddig előkerült Collalto-tárgyjegyzék számozásával sem.)

A limoges-i zománccfestésű képecskéknél nincs ilyen szám megadva, ami nem magyarázható a pótlólagos hozzáírás sietségével, mert a ceruzás majolikatételeknél viszont van. Ennek ellenére bizonyos, hogy ezek is Collalto-eredetűek – nem arról van tehát szó, hogy Böhme hozzácsapott még egy más forrásból származó tételt az aktuális küldeményhez. A kis Laudin-táblák ugyanis szerepelnek a Collalto-gyűjteménynek abban a kézíratos listájában, amelyet a IV. részben majd közölni fogok, és ugyanakkor – természetesen – nincsenek már benne a breitenseei gyűjtemény 1845-ös nyomtatott katalógusában. A mondott Collalto-jegyzékből az is egyértelműen kiderül – ami Böhme szállítóleveléből nem –, hogy a négy tábla már ott is közös keretben volt, mert egy tételben, egy „Bild”-ként írták össze őket.¹¹¹

A kis lista segített egy olyan régi kérdés megválaszolásában is, amire szükség volt a Fejérváry-gyűjtemény tárgyait azonosításához, illetve a rájuk vonatkozó adatok egyeztetéséhez: milyen pénznemben értendők a különböző forrásokban megjelölt árak, illetve és elsősorban is az 1847-es katalógusban szereplő becsértékek?¹¹² Noha itt sincs megnevezve a pénznem, az alábbi táblázat bemutatja, hogy Böhme konvenciók, azaz – pongyolán, de használatosan – pengőforintban (*Conventions-Münze*, C. M.) adta meg az árakat, Fejér-

109 Fejérváry RJ 1.

110 Pontosabban csak annyit, hogy: „Böhme”. Michael Horrack – aki a Rajnai Szövetség pénztáránál utóbb magas beosztásokban működő osztrák állampolgárságú hivatalnok volt és 1839-ben halt meg – elsősorban Rajna-vidéki lelőhelyű római tárgyakat, zömmel kisebb, illetve használati fémtárgyakat gyűjtött. Fejérváry 1847-es katalógusában 83 tétel származási helyeként van megjelölve gyűjteménye, az átvételi listában 81 tétel szerepel.

111 MZA, G 169, karton 330, sign. IV.60; az eredetiben a *Sammlung versch(iedener) Kunst-Stücke von allerlei Arten und Stoffen* című fejezet 145.

tétele, átiratomban az [1461]. soron: „Ein {Bild} mit 4. verschiedenen in Schmelz, vorstellen eines den heil(igen) Nicolaus, das Andere d(en) h(eiligen) Petrus, eines den heil(igen) Bernard, u(nd) das 4te die heil(ige) Ma(ri)a”.

112 Fejérváry a számadáskönyveit C. M.-ben vezette, s amíg nem tisztázódott, hogy a kézíratos katalógus becsértékei váltóforintban értendők, számos – a számadáskönyvekben csupán egy-két szóval megnevezett – tárgy esetében nem lehetett biztonsággal összekapcsolni a vásárlási adatot katalógustétellel.

ad 42/1 ^{neu:} A. G. 1467

N ^o 125	Heilung mit Arabischen	60.	+
" 141	Erhaltungsgang L'prie, Italien X	30.	+ 0
" 334	Defügent, Apollo mit den Mäusen	40.	+
" 330	Leo Portrait eines Arab. X	10.	+ 0
" 465	Leo Thron des Gonzaga v. Mantua	100.	+
" 467	Leo Leo Leo	60.	+
" 235	Italien, Amon	20.	+
" 315	Leo Amon und Diana	20.	+ 0
" 241	Leo Lapine	15.	+
" 93	Italien mit Arabischen	25.	+
" 218	Italien, Amon	30.	+
" 4127	Italien, Amon	30.	+
" 4131	Italien, Amon	30.	+
" 541	Italien, Amon	25.	+ 0
" 58	Leo Anna, Maria, und Jesus	35.	+
" 41	Leo Amon X	15.	+
" 407	Italien Amon	54	5
" 410	Italien Mars	6.	
" 164	Italien Wagen und Allegorie	10	
" 199	Amon	6.	0
4 Emails		20	
Empacken etc.		80.	
		5. 20.	
		672. 20.	
		545	

11. Lista Joseph Daniel Böhm kézírásával a Fejérváry Gábor gyűjteményébe került Collalto-eredetű tárgyakról (Fejérváry Gábor ún. első számadáskönyvének végébe betett papírlap)
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

1. táblázat

Joseph Daniel Böhm listája a Collalto-gyűjteményből Fejérváry Gábor számára vásárolt tárgyakról

az [1837-es] kis listában				a Fejérváry-gyűjtemény [1847-es] kéziratos katalógusában		
„N ^o ”	megnevezés	vétélár		a tárgy száma	az edényforma megnevezése	becsérték [W. W.]
		[C. M.]	W. W.-re átszámítva			
425	Weidling mit Arabesken	60	150	[1062]	Waidling	150 ^I
44	Grablegung Christi, Teller	30	75	[1067]	Schüssel	100 ^{II}
324	Schüssel, Apollo mit den Musen	40	100	[1066]	Schüssel	100
330	{Schüssel,} Portrait einer Frau	40	125	[1068]	Schüssel	50 ^{III}
465	{Schüssel,} Wappen des Herzogs v(on) Mantua	100	250	[1064]	Schüssel	300
467	{Schüssel, Wappen des Herzogs v(on) Mantua}	60	150	[1065]	Schüssel	150
235	Teller, Amor	20	50	[1069]	Schüssel	30
315	{Teller} Acteon und Diana	20	50	[1077]	Teller	20 ^{IV}
241	{Teller} Daphne	15	37 ½	[1073]	Teller	50
93	Krug mit Arabesken	30	75	[1063]	Wasserkrug	^V
218	Teller, Amor	30	75	[1071]	Teller	80
412 413	Suppenschale samt Deckel	30	75	[1070]	Suppen-schüssel és Deckel	100
54	Teller Heil(iger) Franz Seraphicus	25	62 ½	[1074]	Teller	40
58	{Teller} Anna, Maria und Jesus	35	87 ½	[1072]	Teller	50
71	{Teller} Amor	15	37 ½	[1076]	Teller	20
		545				
407	Schale Amor	6	15	[1079]	Schale	15
410	Schale Mars	10	25	[1080]	Schale	10
164	Teller Wappen und Allegorie	6	15	[1078]	Schale	20
199	Amor	20	50	[1075]	Teller	30
	4 Emails	80	200	[1087]		120
	Einpacken &c.	5.20				
		672.20				

I A vele közös tételbe felvett [1063]-as számú kancsóéval együtt. A becsérték meghatározásánál Fejérváry valószínűleg csak a tál árát – a kis lista első sorát – vette tekintetbe, nem kereste ki és nem adta hozzá a kancsóét, amely Böhmnél kilenc sorral lejjebb szerepel.

II A darab 1847-es állapotleírása szerint el volt törve, de festését Fejérváry csodálatraméltónak minősítette („wundervolle Mahlerey”). Felértékelését valószínűleg ez indokolja.

III A becsértéket az 1847-es katalógus fennmaradt másolatába Henszlmann Imre írta be pótlólag a kitöltetlen rovatba, ez azonban nem magyarázza a leértékelődést: azt a számot írta be, ami az eredeti kéziratban szerepelt, mert a becsértékek Tanárky Gyula által átmásolt lapalji összegzése ezzel az értékkel számolva jön ki.

IV A tényér az 1847-es katalógus szerint a szállítás során összetört, értéke ezért csökkenhetett a vétélárhoz képest.

V Lásd az [1062]. szám jegyzetét.

váry ellenben bécsi értékű, azaz váltóforintban (*Wiener Währung, W. W.*) a becsértékeket.¹¹³ (A táblázat e tekintetben talán nem igazán meggyőző, amiben közrejátszik, hogy Fejérváry sokszor a vételárat vette föl katalógusába becsértékként, máskor viszont ahhoz képest különböző szempontok szerint le-, illetve felértékelt darabokat, ritkán, de adott esetben radikálisan. Azonban a Horrack-tárgyak kifizetési jegyzéke,¹¹⁴ egy Pulszky által saját gemmáiról az 1850-es években felvett, egyes daraboknál több különböző becslés szerinti és különböző pénznemben megadott értékeket feltüntető katalógus-kezdeménye¹¹⁵ és számos további egyedi adat bevonásával egyértelműen kijelenthetőek a főnti megállapítások.)

Az 1. táblázat bal oldali oszlopaiban Böhm „szállítólevélnek” teljes szövege szerepel. A jobb oldali oszlopokba viszont Fejérváry kéziratos katalógusából csupán az edénytípus megnevezését és a becsértéket vettem föl (a leírások teljes szövegét és a további adatokat lásd majd a III. részben, az egyes tételek tárgyalásánál).

Négy olyan darabhoz, amelyek ábrázolásáról Böhm egyként csupán annyit írt: „Ámor(ral)”, az értékek csökkenő sorrendjében kapcsoltam egy-egy katalógusszámot (bár kettő közülük még ebben is megegyezik); nincs különösebb jelentősége, hogy helyesen-e. Az ötödik ilyennél az edénytípusnak a többitől eltérő megnevezése (míg három „tányér”, egynél nincs besorolás; ez viszont „csésze”) biztossá teszi a megfeleltetést.

A jobb margón tételenként ceruzával kereszttek, illetve köröcskék, egyes tételek mellett a megnevezés után ceruzával x-ek láthatók (17. kép) – e jelölések jelentését nem tudom megmagyarázni.

Szentesi Edit

művészettörténész, tudományos főmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi
Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet
szentesi.edit@btk.mta.hu

113 1 C. M. = 2,5 W. W., azaz 2 forint 30 krajcár. Vö. BÉLAY 1961. 363–407.

114 A Horrack-jegyzékben akkurátusan és többszörösen tisztázva van, hogy a megadott árak és összegek ún. *Reichsgulden*ben értendőek, s ceruzával tételenként melléjük van írva egy másik szám,

amely nyilvánvalóan ennek C. M.-be (illetve az ezzel gyakorlatilag egyenértékű ún. osztrák guldenbe) való átszámításai.

115 OSZKK, Oct. Germ, 217.

Rövidítésjegyzék

Rövidítések

C. M. Conventions-Münze, azaz konvenció vagy pengőforint
 W. W. Wiener Währung, azaz bécsi értékű vagy váltóforint
 x, xr, Xr Kreuzer, krajcár

Intézmények és adatbázisok

BM
 (London,) British Museum

BM, Merlin
 Collection online (a British Museum tárgyadatbázisa), www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx

DAI
 Deutsches Archäologisches Institut

ICA
 (Róma,) Istituto di Corrispondenza Archeologica

KHM
 (Bécs,) Kunsthistorisches Museum Wien

KHM, AS
 KHM, Antikensammlung

KHM, GG
 KHM, Gemäldegalerie

KHM, KK
 KHM, Kunstkammer

MET
 (New York,) The Metropolitan Museum of Art

MNG
 (Budapest,) Magyar Nemzeti Galéria

MNL, OL
 (Budapest,) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNM
 (Budapest,) Magyar Nemzeti Múzeum

MTA
 (Budapest,) Magyar Tudományos Akadémia

MTAK
 (Budapest,) MTA, Könyvtár és Informatikai Központ, Törzsgyűjtemény

MTAK (Tb)
 MTAK, Törzsgyűjtemény, törökbálinti külső raktár (részben nem rekatalogizált, tehát ma is ún. müncheni jelzetű állomány)

MTAKK
 MTAK, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Kézirattár

MZA
 (Brünn,) Moravský zemský archiv v Brně

MZA, G 169
 MZA, Rodinný archiv Collaltů Brtnice

NML
 (Liverpool,) National Museums Liverpool

NML, WAG
 NML Walker Art Gallery

NML, WM
 NML World Museum

OSZK
 (Budapest,) Országos Széchényi Könyvtár

OSZKK
 OSZK, Kézirattár

SzM
 (Budapest,) Szépművészeti Múzeum

SzM, AGy
 SzM, Antik Gyűjtemény

VSM
 (Kassa,) Východoslovenské múzeum v Košiciach

VSMRP, p. č.
 VSM, Rukopisy a písomnosti, poradové číslo

WB
 (Wien,) Wienbibliothek

Források és szakirodalom

AKL

Allgemeines Künstlerlexikon, I–IC. (A–Ro.) München–Leipzig, K. G. Saur / Berlin et al., De Gruyter, 1992–2018.

Anthung 2005

Antiquitas Hungarica. Tanulmányok a Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény és a Liber Antiquitatis történetéről. Szerk. SZENTESI Edit–SZILÁGYI János György. (Collegium Budapest Workshop Series, 16.) Budapest, Collegium Budapest Institute for Advanced Study, 2005.

ARLT 2005

Thomas ARLT: *Andrea Mantegna: Triumph Caesars. Ein Meisterwerk der Renaissance in neuem Licht.* (Ars viva, 9.) Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2005.

Asiatische Denkmæler 1845

Asiatische Denkmæler aus der Sammlung des Herrn Gabriel von Fejérváry, 1845. OSZKK, Fol. Germ. 1273, fol. 95–114.

BÁNREÁVY 1947–1948

BÁNREÁVY György: Egy éremgyűjtemény sorsa 1849-ben. *Nu-mizmatikai Közölny*, 46–47. 1947–1948. 1–4.

BAUER–HAUPT 1976

Rotraud BAUER–Herbert HAUPT: Das Kunstkammerinventar Kaiser Rudolfs II., 1607–1611. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 72. 1976. XI–XLV, 1–191.

BÉLAY 1961

BÉLAY Vilmos: Adalékok az ár- és bérvizonyok történetéhez Pest-Budán (1790–1848). *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 14. 1961. 363–407.

BERNHARD–WALCHER 1996

Alfred BERNHARD–WALCHER: Geschnittene Steine des 18. und 19. Jahrhunderts in der Antikensammlung des Kunsthistorischen Museums Wien. Gemmenschneider und Gemmensammler in Wien und das k. k. Münz- und Antikenkabinett. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 59. 1996. 162–182.

Biela 1856a

Cenni necrologici del Barone Guglielmo Biela I. R. maggiore nell' armata. [Venezia, Grimaldo, 1856.]

Biela 1856b

Zur Erinnerung an Wilhelm Baron Biela, k. k. Oesterr. Major in Pension. [Venedig, G. J. Grimaldo, 1856.]

BINCSIK 2009

BINCSIK Mónika: *Japán műtárgyak gyűjtéstörténete Magyarországon a 19. század második felében – kitekintéssel a nemzetközi összefüggésekre.* PhD-disszertáció, Budapest, ELTE, 2009.

BUBRYÁK 2004

BUBRYÁK Orsolya: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteménye [Kat. Jankovich 2002. recenziója]. *Ars Hungarica*, 32. 2004. 140–175.

BUBRYÁK 2017

BUBRYÁK Orsolya: *Fantomkép egy 17. századi bécsi műgyűjtőről.* Budapest, MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 2017.

EITELBERGER (1844) 1847

Rudolf EITELBERGER von Edelberg: Die Kunstsammlung des Hrn. Direktors J. D. Böhm in Wien. *Oesterreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturkunde*, 4. 1847. 993–995; 997–999; 1002–1004; 1006–1008; 1013–1016; 1029–1031; 1033–1034. („Geschrieben Ende des Jahres 1844.”)

EITELBERGER 1878

Rudolf EITELBERGER: Josef Daniel Böhm. In: R(udolf) EITELBERGER v(on) Edelberg: *Gesammelte kunsthistorische Schriften.* Wien, W. Braumüller, 1879. I. 180–227. („Im November 1878.”)

ENGLMANN 1912

Wilhelm ENGLMANN: Josef Daniel Böhm, *Mitteilungen der Oesterreichischen Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde*, 8. 1912. 97–150.

Fejérváry RJ 1

[FEJÉRVÁRY Gábor:] *Rechnung-Journal seit 1 Jänner 1827.* OSZKK, Quart. Germ. 1467.

Fejérváry RJ 3

[Cím nélkül, Fejérváry Gábor számadáskönyve, 1844–1850], OSZKK, Fol. Germ. 1272.

FENYŐ 1970

FENYŐ István: Pulszky Ferenc kiadatlan párizsi útinaplója 1836-ból. In: *Eszmei és irodalmi találkozások. Tanulmányok a magyar–francia irodalmi kapcsolatok történetéből.* Szerk. KÖPECZI Béla–SÓTÉR István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970. 95–107.

FRIMMEL 1913

Theodor von FRIMMEL: *Lexikon der Wiener Gemäldesammlungen. Buchstabe A bis F.* München, Georg Müller Verlag, 1913.

GATTY 1882

Charles T. GATTY: *Liverpool Free Public Library, Museum, and Gallery of Art. Catalogue of the Mayer Museum, Part II. Prehistoric Antiquities and Ethnography.* London, Bradbury et al., 1882.

GATTY 1883

Charles T. GATTY, F. S. A.: *Liverpool Free Public Museum. Catalogue of Mediæval & Later Antiquities contained in the Mayer Museum [...].* Liverpool, Gilbert G. Walmsley, 1883.

Gemäldegalerie KHM 1991

Sylvia FERINO-PAGDEN et al.: *Die Gemäldegalerie des Kunsthistorischen Museums in Wien. Verzeichnis der Gemälde*. Wien, Christian Brandstätter, 1991.

GIBSON 1988

Margaret GIBSON, F. S. A.: Joseph Mayer. In: *Mayer* 1988. 1–27.

GIBSON 1994

Margaret GIBSON: *The Liverpool Ivories. Late Antique and Medieval Ivory and Bone Carving in Liverpool Museum and the Walker Art Gallery*. London, HMSO, 1994.

GIBSON–RUSHTON 1988

Margaret GIBSON, F. S. A.–Pauline RUSHTON: 'Limoges' Enamel. In: *Mayer* 1988. 114–117.

GRUNDNER-ROSENKRANZ 2003

Anita GRUNDNER-ROSENKRANZ: *Die Medaillenproduktion Kaiser Ferdinands I. (1835–1848) anhand bisher unerforschter Quellen*. Diplomarbeit. Wien, Universität Wien, 2003.

GYARMATI 2005

GYARMATI János: A gyűjtemény két amerikai tárgya. In: *AntHung* 2005. 241–249.

HEIDECKER 1969

Adelheid HEIDECKER: *Anton Steinbüchel von Rheinwall (1790–1883), Direktor des k. k. Münz- und Antikenkabinetts. Erfolge und Krisen in der Laufbahn eines österreichischen Staatsbeamten und Gelehrten*. Diss. Phil. Wien, Universität Wien, 1969.

HENIG 1988

Martin HENIG: Ancient Engraved Gems. In: *Mayer* 1988. 94–105.

HENSZLMANN 1846

D. HENSELMANN [Dr. HENSZLMANN Imre]: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése. In: *Magyarföld és népei eredeti képekben. Föld- és népisme, statistikai és történeti folyóirat*. Szerk. FÉNYES Elek–LUCZENBACHER János (felügyelete mellett)–VAHOT Imre. Pest, Beimel József, 1846. III. füzet, 7–12. Reprint kiadás (SEBESTYÉN József gondozásában). Budapest, [Állami Könyvterjesztő Vállalat], 1984.

HENSZLMANN 1865

HENSZLMANN Imre: Böhm Dániel József. *Budapesti Szemle*, új folyam 3. kötet, 1865. 454–461. [Újra kiadva in: HENSZLMANN Imre: *Válogatott képzőművészeti írások*. Szerk. TÍMÁR Árpád. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1990. 220–225.]

HIL

Henszmann Imre levelezése és iratai, I–II. Szerk. SZENTESI Edit. (De Signis, 2–3.) Budapest, Balassi Kiadó, 2016.

HUSZÁR 1956

József HUSZÁR: Porträtschnitte von Josef Daniel Böhm. *Acta Historiae Artium*, 1. 1956. 313–322.

HUTTER 1964

Heribert HUTTER: Das Polyptychon der Sammlung Czernin. *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 60. 1964. 34–58.

JUFFINGER–WALDERDORFF 2015

Roswitha JUFFINGER–Imma WALDERDORFF: Czernin. *Verzeichnis der Gemälde*. Wien, Kunstverlag Wolftrum, 2015.

K Böhm W 1865

Versteigerung der Kunst-Sammlung des am 15. August 1865 verstorbenen k. k. Kammer-Medailleurs und Directors der k. k. Münz-Graveur-Akademie, Herrn Jos. Dan. Böhm, zu Wien, am 4. December d. J. und an den folgenden Tagen, in der Kärthnerstrasse 16, durch Alexander Posonyi Kunsthändler. Wien, Verlag von Alexander Posonyi, 1865. (=Lugt R 28730)

K Breitensee 1845

Catalog der von den Herzogen von Gonzaga hinterlassenen Kunst-sammlungen. 1353 Nummern. Befindlich in Breitensee, in der Nähe Wiens, im ehemaligen fürstlichen Collalto'schen Sommer-Palais Nr. 11 und 12. Wien, Gedruckt bei Carl Ueberreuter, 1845.

K Fejérváry [1847]

[Szerző, cím, hely és év nélkül: Fejérváry Gábor műgyűjteményének kéziratos német nyelvű katalógusa], OSZKK, Fol. Germ. 1273, fol. 1–77.

K Fejérváry L 1853

Doctor E. HENSZLMANN: *Catalogue of the Collection of the Monuments of Art formed by the Late Gabriel Fejérváry, of Hungary, exhibited at the Museum of the Archæological Institute of Great Britain and Ireland*. London, Trubner et Co., 1853.

K Festetics W 1859

Katalog der auserlesenen Gemälde-Sammlung alter Meister [...] nebst einer grossen Sammlung von Original-Handzeichnungen der berühmtesten Meister, Kupferstiche, [...] und Lithographien des Herrn Samuel Grafen von Festetics. Wien, J. B. Wallishausser, 1859. (=Lugt R 24820)

K Gasser W 1869

Nachlaß des Bildhauers Hanns Gasser, öffentlich versteigert Montag 5. April 1869. Wien, Miethke & Wawra, 1869. (=Lugt R 31145)

K Gsell W 1872

Versteigerung der Grossen Gallerie und der übrigen Kunst-Sammlungen des am 20. September 1871 verstorbenen Herrn F. J. Gsell, zu Wien in den Sälen des Künstlerhauses am 14. März 1872 und an den darauffolgenden Tagen, durch Georg Plach Kunsthändler und Auctionator. Wien, Verlag von Georg Plach, 1872. (=Lugt R 32996)

K Pulszky P 1868

Catalogue des antiquités grecques, romaines, du Moyen Age & de la Renaissance composant la collection de MM. De Fegervary – de Pulszky dont la vente aura lieu Hôtel Drouot, Salle N° 1 Les Lundi 18, Mardi 19, Mercredi 20, Vendredi 22 et Samedi 23 Mai 1868 à deux heures très-précises. Me Charles PILLET, commissaire-priseur, [...] MM. ROLLIN et FEURARDENT, [...] M. Charles MANNHEIM experts [...] Paris, Imprimerie de Pillet fils aîné, 1868. (=Lugt R 30536)

Kat. Bucher 2001

Joseph Bucher (1820–1883). Grafik. Red. Gerhard GRABNER. Ausstellungskatalog. Bregenz, Vorarlberger Landesmuseum, Bregenz, 2001.

Kat. Jankovich 2002

Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Szerk. MIKÓ Árpád. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2002.

Kat. Meit 2006

Conrat Meit Bildhauer der Renaissance „desgleichen ich kein gesehen...“ Hg. von Renate EIKELMANN. Ausstellungskatalog: München, Bayerisches Landesmuseum. München, Hirmer, 2006.

Kat. PulszkyF 1997

Pulszky Ferenc (1814–1897) emlékére. Szerk. MAROSI Ernő–LACZKÓ Ibolya–SZABÓ Júlia–TÓTHNÉ MÉSZÁROS Lívía. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészeti Gyűjtemény, 1997.

Kat. PulszkyK 1988

Pulszky Károly emlékének. Szerk. MRAVIK László. Kiállítási katalógus. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1988.

KAZLEPKA 2005

Zdeněk KAZLEPKA: *Virtu et Fortuna.* Tištěná Genealogie italského šlechtice Antonia Rambalda hraběte Collalto e San Salvatore. *Bulletin Moravské galerie v Brně*, 61. 2005. 106–114.

KAZLEPKA 2006

Zdeněk KAZLEPKA: Muzea a galerie. Moravská galerie v Brně. Moravské zemské muzeum. In: *Historie sběratelství antický památek v českých zemích.* Ed. Marie DUFOVÁ–Iva ONDŘEJOVÁ. Praha, Univerzita Karlova v Praze–Národní muzeum, 2006. 144–146.

KAZLEPKA 2009

Zdeněk KAZLEPKA: Gallerie Collalto. Několik skic jedné „kunstkomory“ období biedermeieru. In: *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka.* Ed. Jiří KROUPA–Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ–Lubomír KONEČNÝ. Brno, Masarykova univerzita, 2009. 687–698.

KAZLEPKA 2011

Zdeněk KAZLEPKA: *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenát Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století.* Brno, Moravská galerie v Brně, 2011.

KAZLEPKA 2013

Zdeněk KAZLEPKA: Das „neue“ Palais Collalto und Giovanni Antonio Pellegrini. Addenda zur Baugeschichte des Palais Collalto und zu Pellegrini's Tätigkeit in Wien. *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 67. 2013. 166–173.

KAZLEPKA 2015

Zdeněk KAZLEPKA: „Antico e moderno pennello“. Die Gemäldegalerie von Antonio Rambaldo Collalto und die mit ihr verbundenen Künstler. *Barockberichte. Informationsblätter zur bildenden Kunst des 17. und 18. Jahrhunderts*, Heft 63. 2015. 34–44.

KOROMPAY 1998

KOROMPAY H. János: A „jellemzetes“ irodalom jegyében. *Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása* (Irodalomtudomány és kritika). Budapest, Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó, 1998.

L Böhm–Fejérváry 1, 1–13

Joseph Daniel Böhm levelei Fejérváry Gábornak, 13 levél. OSZKK, Levelestár

L Böhm–Fejérváry 2, 1–9

Joseph Daniel Böhm levelei Fejérváry Gábornak, 9 levél. OSZKK, Quart. Germ. 946, fol. 138–152.

LA

Liber Antiquitatis. Fejérváry's Sammlung gezeichnet von Jos. Bucher und Wolfg. Böhm, Eperies 1842. SZM, Könyvtár (AGy), Itsz.: 161020/2008; raktári jelzet: A.5880.

Liverpool Ivories 1954

British Museum. Departement of British and Medieval Antiquities. Catalogue of an exhibition of ivory carving lent by the City of Liverpool Public Museums mostly from the Mayer–Fejervary collection. London, Trustees of the British Museum, 1954.

LUGT M

Frits LUGT: *Les marques de collections de dessins & d'estampes.* Paris, 1921, 21956.

(Adatbázisban bővíttve az általa alapított Custodia Fondation gondozásában: www.marquesdecollections.fr)

LUGT R

Frits LUGT: *Répertoire des catalogues de ventes publiques. Intéressant l'art ou la curiosité [...]*, 1–IV. La Haye, Martinus Nijhoff, 1938, 1953, 1964, 1967.

MACINTOSH TURFA–MUSKETT 2017

Jean MACINTOSH TURFA–Georgina MUSKETT: *Etruscan Objects in World Museum, Liverpool.* Oxford, Archaeopress Archaeology, 2017.

Mayer 1988

Joseph Mayer of Liverpool, 1803–1867. Ed. by Margaret GIBSON–Susan M. WRIGHT. (The Society of Antiquaries of London, Occasional Papers, New series, 12.) London, The Society of An-

tiquaries of London–The National Museum and Galleries on Merseyside–Burlington House–Thames and Hudson Ltd., 1988.

MURAT 2016

Zuleika MURAT: *Guariento. Pittore di corte, maestro del naturale*. Cinisello Balsamo, Silvana Editoriale, 2016.

MÜSCH 2002

Irmgard MÜSCH: *Maleremails des 16. und 17. Jahrhundert aus Limoges* (Sammlungskataloge des Herzog Anton Ulrich Museums Braunschweig, 9). Braunschweig, Herzog Anton-Ulrich Museum, 2002.

NATTER 2003

Tobias G. NATTER: *Die Galerie Miethke. Eine Kunsthandlung im Zentrum der Moderne*. Ausstellungskatalog. Wien, Jüdisches Museum der Stadt Wien, 2003.

NICHOLSON 1980

Susan M. NICHOLSON: *Catalogue of the Prehistoric Metalwork in Merseyside County Museums (formerly Liverpool Museum)*. Liverpool, Merseyside County Council–Merseyside County Museums–University of Liverpool, 1980.

NIERI 1931

Nora NIERI: Arcangelo Michele Migliarini (1779–1865) etruscologo ed egittologo. *Memorie della R. Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche*, serie VI, vol. III, 400–543. = fasc. VI. Roma, Dott. Giovanni Bardi, 1931.

PERRY 1982

Marilyn PERRY: Antonio Sanquirico, art merchant of Venice. *Labyrinthos. Studi e ricerche sulle arti nei secoli XVIII e XIX*, 1. 1982. no. 1–2. 67–111.

PULSZKY 1837

N. n. [PULSZKY Ferenc]: *Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn*. Pesth, Verlag von Gustav Heckenast, 1837.

PULSZKY 1839

PULSZKY Ferencz: Uti vázolatok 1836-ból. In: *Budapesti árviz-könyv*, I. Szerk. B(áró) EÖTVÖS József. Pest, Heckenast Gusztáv, 1839. 67–169. [Újra közölve in: *Pulszky Ferencz kisebb dolgozatai*. Szerk. LÁBÁN Antal. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1914. 1–100.]

PULSZKY 1856

Francis PULSZKY, F. H. A.: *Catalogue of the Fejérváry Ivories, in the Museum of Joseph Mayer, Esq., [...] preceded by an Essay on Antique Ivories*. Liverpool, by David Marples, 1856.

PULSZKY 1882

PULSZKY Ferencz: *Életem és korom*, I–IV. Budapest, Ráth Mór, 1880–1882.

PULSZKY 1884

PULSZKY Ferencz: *Életem és korom*, I–II. kötet. (Franklin-könyvtár.) Budapest, Franklin-Társulat, 1884.

PULSZKY 1885

PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*, I–II. (Magyar Századok.) Sajtó alá rendezte: OLTVÁNYI Ambrus. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.

Pulszky N

[Pulszky Ferenc naplói és fogalmazókönyvei], I–XIII. kötet. OSZKK, Quart. Hung. 1514/1–13.

RAMPLEY 2011

Matthew RAMPLEY: Rudolf von Eitelberger and the Emergence of Art History in Vienna, 1847–1885. *Art History*, 34. 2011. no. 1. 54–79.

RAMPLEY 2013

Matthew RAMPLEY: *The Vienna School of Art History. Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918*. University Park, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 2013.

STOCKER 1986

Mark STOCKER: *Royalist and Realist. The Life and Work of Sir Joseph Edgar Boehm* (Outstanding Thesis on the Fine Arts from British Universities). [Phil. diss., University of Hull, 1986] London–New York, Garland Publishing, 1988.

SZÉLES 1992

SZÉLES Klára: *Henszlmann Imre művészetelmélete és kritikusai gyakorlatára*. (Irodalomtörténeti Füzetek, 126). Budapest, Argumentum Kiadó, 1992.

SZENTESI 1992

SZENTESI Edit: Varsányi János: Régiségtani rajzok, 1840–50-es évek (=Kat. 59 a–e). In: *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században*. Szerk. SZABÓ Júlia–MAJOROS Valéria. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1992. 111–117 és 284–285.

SZENTESI 1997

SZENTESI Edit: Josef Daniel Böhm Parthenón-fríze. A Fejérváry-gyűjtemény az eperjesi Pulszky-házban. In: *Kat. PulszkyF* 1997. 56–69.

SZENTESI 2002

SZENTESI Edit: Egy másik gyűjtemény. Varsányi János rajzai Fejérváry Gábor elefántcsont-fragványairól. In: *Kat. Jankovich* 2002. 32–44.

SZENTESI 2005

SZENTESI Edit: Josef Daniel Böhm és a *Liber Antiquitatis*. In: *AntHung* 2005. 59–65.

SZENTESI 2006

SZENTESI Edit: Szobrászattörténeti másolatgyűjtemények a Magyar Nemzeti Múzeumban a 19. század utolsó harmadában, I. Pulszky Ferenc görög szobrászattörténeti másolatgyűjteménye. *Művészettörténeti Értesítő*, 55. 2006. 1–94.

SZENTESI 2007

Edit Szentesi: Porträtgraphiken über Freunde und Verwandte in der Sammlung Fejérváry zu Eperies. In: *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu dejín umenia 19. storočia*. Ed. Dana BOŘUTOVÁ–Katarína BEŇOVÁ. Bratislava, Universita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra dejín výtvarného umenia, 2007. 139–179.

SZENTESI 2011

SZENTESI Edit: *Viczay*. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*, XII. Főszerk. KŐSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsanna. Budapest, Balassi Kiadó, 2011. 428–433.

SZENTESI 2012

Edit SZENTESI: Vorgeschichte und Ergebnisse der Restaurierung des *Liber Antiquitatis* / A *Liber Antiquitatis* restaurálásának előzményeiről és eredményeiről. *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts / A Szépművészeti Múzeum Közleményei*, no. 116–117. 2012. 131–148 / 305–316.

SZENTESI–SZILÁGYI 2005

SZENTESI Edit–SZILÁGYI János György: A Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény vizuális forrásai. In: *AntHung* 2005. 11–46.

SZILÁGYI 1988

SZILÁGYI János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete. A Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény kialakulása és sorsa. In: *Kat. PulszkyK* 1988. 30–43.

SZILÁGYI 1991

János György SZILÁGYI: Materiale etrusco e magnogreco in una collezione ungherese dell'Ottocento (La collezione Fejérváry–Pulszky). *Scienze dell'Antichità. Storia, archeologia, antropologia*, 5. 1991. 483–572.

SZILÁGYI 1997a

SZILÁGYI János György: „Ismerem helyemet”. A másik Pulszky-életrajz. A Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény ókori anyaga. Források az antik tárgyak gyűjtésének történetéhez. In:

K PulszkyF 1997. 24–36. [Újra közölve in: SZILÁGYI János György: *Szirenzene. Ókortudományi tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 340–362.]

SZILÁGYI 1997b

SZILÁGYI János György: Műtárgyak rajzokon. In: *Kat. PulszkyF* 1997. 97–114.

SZILÁGYI 2005

SZILÁGYI János György: Görög és etruszk agyagvázák. In: *AntHung* 2005. 153–175.

SZILÁGYI 2006a

János György SZILÁGYI: Collezionismo e l'unità dell'umanità. La Collezione Fejérváry–Pulszky. In: *The Nineteenth-Century Process of „Museumisation” in Hungary and Europe*. Ed. by Ernő MAROSI–Gábor KLANICZAY–Ottó GECSE. (Collegium Budapest Workshop Series, 17). Budapest, Collegium Budapest, 2006. 115–126.

SZILÁGYI 2006b

SZILÁGYI János György: Ulixes Pannoniában. Pulszky Ferenc (1814–1897). In: „*Emberek és nem frakkok.*” *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai*, I. Szerk. MARKÓJA Csilla–BARDOLY István. (*Enigma*, 47. sz.) Budapest, Meridián, 2006. 91–110. [Újra közölve in: SZILÁGYI János György: *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 279–292.]

Tanárky 1961

A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866). Válogatta, sajtó alá rendezte, előszó és jegyzetek: KOLTAY–KASTNER Jenő. (Magyar Századok.) Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961.

Tanárky N

[Tanárky Gyula naplói], MNL, OL, R 195, 2. tétel, I–XXIII. kötet.

WALTER-KARYDI 1991

Elena WALTER-KARYDI: Poseidons Delphin. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 106. 1991. 243–259.

Wurzbach

Dr. Constant von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, I–LX. Wien, Verlag von L. C. Zamarski / Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1856–1891.

Gonzaga – Collalto – Fejérváry, I.

Works originating from the House of Collalto in the collection of Gábor Fejérváry

Research into the collections of the Gonzaga family and works originating from the princely court in Mantua is overlooking the fact that part of their legacy was inherited by the noble house of Collalto, although this information appears on the title page of a catalogue printed in 1845 (*K Breitensee 1845*). By the time the catalogue was issued for purpose of finding buyers for these pieces, the (later demolished) Collalto Summer-Palais in Breitensee (today 14th district of Vienna) and its contents had not belonged to the family for around a decade, and the artworks had been up for sale for several years. Nearly thirty pieces of the Collalto collection ended up in the possession of the Hungarian art collector Gábor Fejérváry (1780–1851) (*fig. 1.*). The manuscript catalogue of the Fejérváry collection made in 1847 (*K Fejérváry 1847*) describes the items in such detail that we can identify them. According to an untitled, undated and unsigned manuscript list (*fig. 11*), Fejérváry acquired the works through Joseph Daniel Böhm (1794–1865) (*fig. 2.*) medalist, director of the Engraving Academy in Vienna (*kaiserlich-königliche Graveur-Akademie des Hauptmünzamt*) as well as recognized art connoisseur and collector (*figs. 3–6*), who has been acting as a kind of Viennese representative of the Fejérváry collection since 1833.

In the first part of the study, I briefly sum up all the information about the sources of the Fejérváry collection which is necessary to follow the later development of the research. Then, I take into account the objects coming from Collalto to Fejérváry according to his own catalogue and all that is known about the purchase made by Joseph Daniel Böhm for Fejérváry from the Collalto collection in 1837. A letter written by Böhm on 7 April 1837 informs us that the items listed were dispatched in a crate from Vienna to Fejérváry's home in Eperjes (now Prešov, Slovakia). Among the items bought from the Collalto collection were for instance four small enamel plaques (*figs. 7–8*) in a common frame, signed by Jacques I Laudin (1627–1695), or his nephew, Jacques II (ca. 1663–1729), enamellists of Limoges, which were later acquired for the Liverpool museum of Joseph Mayer (1803–1886), probably in 1855, from Ferenc Pulszky (1814–1897), Fejérváry's nephew and heir.

The second part will deal with a Hellenistic bronze sculpture mentioned in Fejérváry's catalogue of 1847 as originating from the Collalto collection. However, it appears neither in the afore-mentioned list by Böhm, nor in the Collalto inventories, nor in the 1845 Collalto catalogue. It must have come into Fejérváry's possession shortly before spring of 1843, that is, not together with the other Collalto artworks.

The third part will be dedicated to the maiolicas. The vast majority of the items purchased by Fejérváry from the Collalto collection were sixteenth-century Italian maiolica ware: a total of twenty-one such pieces can be found in the collector's catalogue of 1847, eight of which I have identified in various museums around the world; a further piece (from the Rothschild collection) was documented among the seized artworks in the "warehouse" set up by the Nazis in the Jeu de Paume, Paris. For several other items, the type, date and place of manufacture, and in some cases even the set to which they once belonged can be identified with a reasonable degree of certainty, although the present whereabouts of these items is unknown.

In the fourth part, I will discuss the history of the Collalto collection in Breitensee (thus neither the objects included in the *fidei-commissum*, nor the picture gallery). I will also publish there the transcription of the German inventory of Breitensee, the most complete among the lists I have seen. The fifth, concluding part will reveal whether the objects of the Breitensee Palais can be traced back to the members of the Gonzaga family (and if so, how far and with what certainty). For this reason, here I will also write about the story of pieces which never came into the possession of Gábor Fejérváry, for example, the so-called Burgundian clock in the Germanisches Nationalmuseum in Nuremberg.

Edit Szentesi

art historian, senior research fellow

Institute of Art History, Research Centre

for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences

szentesi.edit@btk.mta.hu

TÁRGYSZAVAK

Fejérváry Gábor, Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény, Joseph Daniel Böhm, Collalto-gyűjtemény, Breitensee (Bécs), Jacques I. (vagy II.) Laudin, limoges-i zománccfestmények, Conrat Meit, Guariento di Arpo

KEYWORDS

Gábor Fejérváry, Fejérváry–Pulszky collection, Joseph Daniel Böhm, Collalto collection, Breitensee (Vienna), Jacques I (or II) Laudin, Limoges enamel plaques, Conrat Meit, Guariento di Arpo

